

واریق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 1 (Serial No. 12)
April 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۲۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- تبریز، آدلی بیرشعر: دکتر حمید نطقی ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۰): دکتر جواد هیئت ۱۲
- ۳- محمدعلی خان تربیت تبریزی: صمد سردارنیا ۲۳
- ۴- آذربایجان بؤیوک لری (مهستی و اونون رباغینری): پرفسور بیگدلی، خلیل یوسفالی. ۲۴
- ۵- آتالار سؤزی-مثللر: توپلایان علی اصغر خرم ۳۵
- ۶- خلق شاعری سهند: گنجعلی صباحی ۳۶
- ۷- سهند آدلی بولود شعر: ح- مجیدزاده (ساوالان) ۴۶
- ۸- خاطره لر: ت. پیرهاشمی ۵۲
- ۹- سهند اولرمی؟ شعر: غلامحسین بیگدلی ۵۴
- ۱۰- ای سهند! شعر: ح- مجیدزاده (ساوالان) ۵۶
- ۱۱- ستارخانین تفنگی شعر: بلاش آذراوغلی ۵۸
- ۱۲- تفسیرالبیان ترکی: آیت الله عبدالله مجتهدی ۵۹
- ۱۳- ایکی شعر: سه نور آذر، غ- آب نار ۶۲
- ۱۴- کتابچیلاردا: د- ح- ن ۶۳

وارلیق

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۵ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

وارليق

ايلىق توركجه و فارسجا فرهنگى نشریه
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آذرى

ايكینجى ایل صایى ۱ (آرديجیل صایى ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

تبریز

دكتور حميد نطقى

چئويزديم صحنه لرى بير بير،

بير دن، غافلگير

اولدوم.

افتخارلا سئوينجله دولدوم.

بير تصويرده تبريزيم،

اون آلتينجى عصر ده كى حاليله،

هئج گورمه ديكيميز جلاليله،

قارشىما چيخدى!

ميدان چايى ميزدى، گورولتويلا، آخيب-كئدن

تام يئئدى كؤرپودن.

شهر يمين هر يانى ديواردى،

دؤرد سمته، دؤرد قاپيسى، واردى.

گؤركم لى مين بير بنا،

باغلارلا، باغچالارلا، سوسلنميش.

شهر يمين، صانكى مين بير كئجه دن بير رؤيا،

اؤكونهرك، عشينالى يا سؤى كئميش؛

و يانيندا، بير يازى واردى،

اوخودوم كؤگسوم قاباردى،

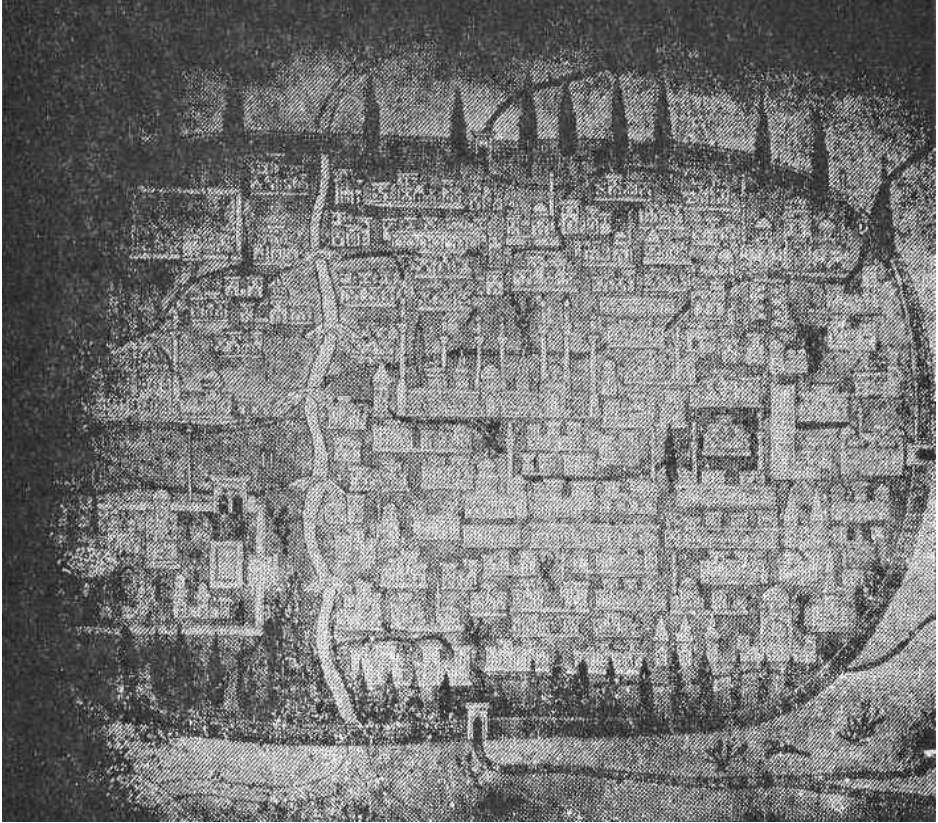
هر سؤزى مين افتخاردى.

دئیردی که: عزیزیم،
دوغما تبربریم،

اوح من ابلدن دادگاردی!
مثلا

عسی مسیح دن

۷۱۴ ایل مانای

تبریزین ۱۶ - نجی عصره عاید حریطه سی

ایکنجی «سارغون» ون جلد و قیورای

قوشونونون، گلدیگنده،

«ساروئی» یا خود «تارماکس» آدلانان

شهریمن ایچینه،

صعت، نرگونش کمی، بارلاردی.

و صونرا، نه آجی قدر:

میلاددان یتددی عصر اولدن،

یتددی عصر کتجه نه قدر،

یاد ائللرین،

خائن اللرین،

اشغال ولوله سینه؛

قارا ایللرین،

مثل و زلزله سینه

گرفتار ایدی.

اوره کلره غم دولدی.

تیریز بیر کور کند اولدی

بوئا رغماً هر گیز

بو کولمه دی بئلمیز.

اونونجی عصرده

ده

تیریز،

گؤرکملی، شائلی،

آدلی-صائلی،

بیر شهر دئییه کتجه دی دفتره.

یاییلدی شهرتی غریبه، شرقه، هر یتره.

و پارلادی «ائلدنیز»...

.....

صونرا موغوللار گلدی،

شهر خلقتی، ارمغانلا، قوربانلا،

تهلکه نی صوودولار.

قایی یا دایانمیش بلانی توودولار.

صونرا... گئنه پارلاق گونلردی:

شهریمیز آباقان

و ایلخان

پایتختی مقامینا یوکسلدی.

غازان خانلار،

سلطان محمد، ابوسعید سلطانلار

زمانىندا بو ديار، چوخ شهرتلى بىر يىردى.
۸۰۰ مەن انسانلى،

ان مدنى، وارلى، قدرتلى، شانلى،

زورلى، زىنگىن، هنرلى شهردى.

بو زامانلار

بئىلانكى دا

۷۰۰۰ طلبەلى، ۴۵ اوستادلى،

«ربع رشیدی» آدى،

عالى مکتەب تىكىلدى.

اورادا، اورانىن كىتابلىقى ايچىندە،

۶۰ مەن جلد كىتاب واردى.

مەن لىرجه عملە،

بویا خاننا، كاغاد، پارچا قاپرىكىندە.

سحر-آخشام چالیشاردى.

آجى چاين قىراغىندا،

شام غازانىن چىمىندە باغىندا،

آچىلدى بۇيوك رسد خاننا؛

و آدى صانى يايىلدى هر يانا.

شهرىمىز شرقىن اىنجىسى اولدى.

كروانسارالارى، دۇرد طرفدن گلن،

و جور بە جور مال كىرىن،

صايسىز كروانلارلا دولدى.

غازان خانىن، مقبرەسى، مزارى،

علىشاھىن مسجدى، اركى، شەرىن بۇيوك بازارى،

بازادا مظفرىه خانى،

و گوگ مسجد، مەبدلرىن ان اولوسى، گۆزلى،

بوی آدى

شهرىمىز بىلىگىن و مدنىتىن ان اوستون نمونهسىن ياراتدى.

كروانلارین توتدوغى ایز،

بىزىم قاپىمىز چاتاردى.

اونلار جا بازار، يوزلىرجه كروانسارا، حمام و مسجدىمىز

مىن لرجه ائويمىز، باغىمىز و باغچامىز باردى...
تىمور و اولادىنىن آخىن-آخىن يورومەسى،
وصىتت سورگونۇندە ياشايىشىن اپرىمەسى، چورومەسى،
آرخا-آرخا زلزەلەر و بلالار.
و دال-دالا يىخىتتىلار، استىلالار،
باھارىمىزى سولدوردى...
يىلجە دە دوام ائتدى تارىخىمىز،
حادىئەلەر واقعەلەرگونوموزى،
كۇنلوموزى،
گاھ غەصەيلە، گاھ شەھادلىقتا دولدوردى.
بىز، ھەم گۈلدۈك ھەم آغلايدىق.
اما ھەر وقت-آمانسىز ياغى دشمنىن،
يوردموزا قىصد ائىدەئىن،
آخردە گۈزۈن داغلايدىق.

ايل، ۱۵۰۲ اولدى.
اۈلكە مىزىن ايگىت، قورخماز، وفالى قەرمان اوغلى
خطائى شاھ اسماعىل

سەس وئردى خەلقىن سىيىنە،
سەون وئردى شەھرىن ياسىنا،
دۇندى يوردونا اوباسىنا.
دەپلەردە اولدى داستان
پايتەختىمىز،

عزىز تىبرىز،
و اۈلكەمىز،
آذربايجان.

دەپرىلدى، دەرچەلدى ايران...
لكن آنجاق يارىم عصر سوردى بو شان، بو شن دوران.
ائىلرىنىن قدرتىندن، سئوالىندن، سورغوسوندان
قورخان، قاچان،
اۈزكۈ كۈندن قوبان سلطان،

يانتىداكى يالتاقلارلا،

آلچاقلارلا،

يوردلارنى ترك ائتدېلەر؛

و اصفهاندا گتتدېلەر.

و ۱۵۷۱ دە،

يعنى دوز،

اوج يوز

ايل-پارىس قومونوندىن تاپاق،

تېرىزدە رنجبر-ايشچى

ظلمە، آرتىق يىتەر، دئدى.

اليندە بايراق،

آزادلىغى داددى.

گرچە آج دى؛ سئوينىردى، چونكە آزاددى!

عثمانلى-صفوى ساواشى يانغىن دان، طاعون دان اولدى بتر.

۱۵۸۵ دە ياشادىردى اۆلمە دىرىل-آنچاق اوتوز قىرق مىن نفر!

لكن بو فىرطينادا دا چۆكمەدى اوطاغىمىز،

سۇنمەدى اوجاغىمىز؛

اون يىتدىنچى عصرىن يارىسىندا،

آلولار آراسىندا،

تازەدن جانلاندى

بو اۆلمز سمندر.

باخىن، شھرىمىز،

گىنە فجر ايله بوياندى.

شھرىم بو ايشىقلى چاغىندا،

بىسلەيىردى ۶۰۰ مىن تېرىزلىنى محبت قوجاغىندا.

تېرىز آياقدا داغ كىمى دوروردى.

كهنە شىرقىن قلبى بورادا ووروردى.

قارا ايللر گىنە قاپىمىزى چالدى.

۱۷۲۱ زلزەسى، اۆلكەمە ھاراي سالدى.

۸۰ مىن انسان،

گىتدى قوربان.

دۇردايل كىچمەدن، كىنە عثمانلى ساواشى!
قان تر، وگۇز ياشى.
دۇگوش، يىغما،

استىلا...

۳۰ مەن كىشى كىچىرىلدى قىلىنچدان،
اۋولر يىغىلدى، طالاندى، خرمنلر ياندى...
ائىلە چۆكدوك، قارانلىقلارا بوروندوك
و دوشدوك كە، تېرىز خانلىقى گىلانا باغلاندى...
بىلەجە يوز ايل سوروندوك.
اما، يواش يواش فكلرلر آيدىنلاندى.
عصرىمىزىن عرفەسىندە گرچە شەرىمىز دە آز چوخ بىر شىيار واردى؛
گىتتە دە عرصە انسايلارا داردى.
اۋلكەمىز دە حاكم اېدى قىشدى.
راحات قاچمىشىدى؛
ذلت آرتمىشىدى.

عدالت، يادلاردان چىغمىش بىر رۇيا؛
آزادلىق، وهم دە ياشايان عنقا؛
مساوات، منطقە صىغماز خيالدى.
ھىچ كېمەسە خانلاردان سوروشماز حساب.
ياشايش، بىتمەين اضطراب،
ترقى؛ بىر فرض محالدى.

بىردن بىرە ساعت چالدى!
دۇرد يانى يانغىن آلدى.
ايگىت لىر، مردلر، مجاهدلر
خلقىن سىنىنە سس وئردىلر.
ستارخانين بايراغى اقلرىمىزى ساردى.
قلبلر ايشىق،
دېزلر قىمىم؛
حسین باغوانلار،
حیدر عموغلولار، باقرخانلار،
و صف صف آدسىز قهرمانلار،

ھرىتىن اوغروندا ساواشدىلار چالاشدىلار؛

قان تۆكۈپ جان وئردىلر...

بىلەجە دە عصيانلاردا،

طوفانلاردا،

ميدانلاردا

قازانيلان بۇيوك ظفر،

اولدى تھراندا اگلەشن،

مفتە يىپەن، يالان دئەن،

تولكولرېن قماريندا،

ھوا

ھدرا!

قبيدى آخر، شىخ محمدە خىانتېن قارا الى.

خىياپانى، شھيد اولوب، آراميزدان كئەلى.

بختىمىز ياتدى؛

اولدوزوموز باتدى.

قسىتىمىز كاھوس، اولوم، سورگون، قانلى استېداددى.

وار يوخومى تالايب، سىندىردىلار بئلىمى.

اللى دۇردايل بويونجا،

باغلايدىلار دىلىمى.

وھىچ دە اوتانمادان،

ائلىمە بەتان دئدىلر،

دىلىمە يامان دئدىلر،

وارلىغىنى دان دئدىلر،

يالانا آلدان دئدىلر...

.....

لكن شھرىم، او سونسوز وحشتلردن سىلكىندى

۲۹ بەھن دە،

فجر اليلە،

قارائلىق

افقلردن سىلپىندى.

و بیر ایبل کچمه‌دی‌که،
انقلاب گونش کیمی،
قارانلیغا صون وئردی.

بیزه باهار گئتردی.
کننه، امید بوداغی غنچه‌لندی گول آچدی؛
کننه گؤزل تبریزیم سؤزه گلدی دیل آچدی.

تهران فروردین ۱۳۵۹

بو شعری باکی دا چیخان آذربایجان «بیلیک» جمعیتینن آیلیق علمی-کوتله‌وی، ژورنالی «علم و حیات»ین ۱۹۷۹ ایلین ۹-جی صایه‌سینی ورق‌له‌دیگیمده بیزدن بیره قارشیلانمیشیم تبریزین ۱۶-نجی عصره عاید بیر خریطه‌سی و شهریمیزین تاریخی حقیقده یازیلیمیش مقاله‌نین وئردیگی انطباعا یازدیم. ۵۱-نجی مصراعدا آدی کئچن شخصیت ییلدیگیمیز کیمی ائلدنیز یا خود ایلدگز ایتایگلر و صونرالار پهلوانلیلار دئیلن ائلدنیزلی لر سلسله‌سینن قوروجوسی در؛ بو ذات ۸۶۵ هجری (۱۱۷۲ میلادی)ده وفات ائتمیشدیر.

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۰)

یازان: دکتر جواد هیئت

۲۰- اینجی عصرده آذربایجان ادبیات تاریخینه شمالدا و جنوبدا آیری آیری مطالعه اتمک لازیمدیر

۱- ۲۰- اینجی عصر شمالی آذربایجاندا فرهنگ و مدنیت باخیمیندان ترقی و غربی بشمه دؤریدیر.

بو عصرده کی ادبیاتی ایکی دؤره یه آیرماق لازیمدیر: ۱- بیرینجی سی شوروی رژیمیندن قاباخکی دؤره یعنی بو عصرین باشیندان ۱۹۲۰ یه قدر اولان ادبیات.

۲- ایکنجی دؤرسوویت حکومتی آذربایجاندا ایش باشینا کچدیکدن صونرا عمله گلن ادبیات و یا سوویت ادبیاتی.

بیرینجی دؤره ادبیاتی ۱۹۰۵ دن صونرا یعنی روسیا بیرینجی انقلابیندان صونرا، ینی بیر خیز و انکشاف تامیش و ۱۹۱۸ ده تشکیل تاپان و ۱۹۲۰ یه قدر دوام ائدن منبوات حکومتی زمانیندا دوام اتمیشدیر. ۱۹۰۵ دن اولکی ایللر ادبی جریانلار ۱۹- اینجی عصرین صون ایللرینده کی جریانلارین دوامی اولموشدور.

۱- بیرینجی دؤره (۱۹۲۰-۱۹۰۵):

۱۹۰۵ ده روسیه ژاپوندان شکست یئدیکدن صونرا روسیه ده اولان انقلابین نتیجه سینده تزار رژیمین تضییق و خفقانی موقت بیر زمان ایچون خفیفله دی. بو صیرا دا آذری جمعیتی نین اجتماعی و اقتصادی بنیه سینه تجارت و صنایع کاپیتالیزمی انکشاف

ائتمیش و باکو نفت صنایعینده آذری سرمایہ سی مهم بیریراشغال ائتمیشدی. مهم بیرر قسمی روس مدرسه لرینده و بیر قسمی دا استانبول دا تحصیل ائتمیش و غرب فرهنگ و مدنیتینه آشنا اولموش منور و مترقی گنجلر، آذری بورژوازی سی و زنگین لری نین کنگیله آذری تورک و مسلمان جمعیتی نین باشینا کئچیب اونو قیصا بیر زماندا تشکیلاتلاندیردیلار، خیرییه جمعیتلری و تدریس دیلی تورکجه اولان مدرسه لر تور دولار، مطبعه لر، روزنامه لر و مجله لر تاسیس ائتدیله.

بو فعالیت لرین مهم مرکزی باکی ایدی ۱۸۸۷ ده ایلك دفعه اولاراق معلم حبیب محموددیگین تشبیله (اقدام ایله) آچیلان روس-مسلمان مکتبینه ۴۲ محصل واریدی. ۱۹۱۳ ده اصول جدید دئیلن اروپا سیستملی مکتبلرین صایسی باکیده دو قوزاچیمیشدی آیريجا ۸ روس-تورک قیز مکتبی ده آچیلیمیشدی. مکتبلر ده آنادیلی مهم درس لر صیراسینا کئچیمیشدی. ایلك تورکجه الفبا درسی کتابی (وطن دیلی) ۱۹۱۰ دا بوراخیلمیشدی. ینی نسله آخوندزاده، واقف و سیدعظیمین اثر لریندن نمونه لر وئر یلردی.

تازا ائسمگه باشلایان آزادلیق هواسیندا هر کس سیاستله علاقه لیر و غزته و ژورنال (مجله) اوخوماغا باشلادی. آز بیر زمان ایچری سینده مختلف غزت و مجله لر چیخدی و هر بیر یی عده منورلری اؤز اطرافینا توپلاماغا موفق اولدی. بو دؤرده بیر طرفدن روس حاکمیتی و تحکمی، دیگر طرفدن تزار دستگاهی نین حمایه ائدیگی مسیحی اقلیتلر ده کی ترقی و تکامل و بو وضعین مسلمان آذری لرین منفعتلرینی تهدید ائتمه سی آذری تورکلری نین تمام طبقاتیندا بیر اویانما وجوده کتیرمیشدی. بو وضعیت ۱۹۰۵ ده تزار حکومتی تحریکیله ارمنی لرین باکی یا هجوم و قیرتینیدن صونرا داها دا شدتلندی. ۱۹- اینجی عصرده میرزا فتحعلی آخوندزاده و خلف لری غرب مدنیتی تاثیر آلتیندا اسکی یاشاییش تلقی سینی و ایران فرهنگینی نفوذونو آرادان آهارماغا چالیشدیلار؛ لکن بو دؤرده یالنیز ایران تاثیر لرینه و ارتجاع عنصر لارینا قارشی ده گیل روس فرهنگینی و روس کاپیتالیزمی نین تحکومونه و دیگر مسیحی عنصر لرین رقابتینه قارشی دا تشکیلاتلانا ق، آذری تورکلیگین متشکل بیر قوت حالینه کتیرمک و دیگر تورکلرله مشترک مستقل بیر فرهنگ یاراتماق ایستین شعورلو بیر بورژوازی نین فعالیتی کؤزه چارپیردی. کریمه ده اسماعیل قاسپیرالی نین چیخاردیغی ترجمان غزته سی نین شعاری اولان (دیله، فکرده، ایشده بیرلیک) دستور و بوتون تورک اولکه لرینده اولدوغو کیمی آذربایجاندا دا بیر چوق گنجلرین توجهینی تورکیه یه جلب ائتمیشدی؛ لکن آذری تورکلرینده عصر لرجه حاکم اولان شیعه-ایران تاثیر یی ایله ایرانا نسبت علاقه حسی آرادان گئتمه میشدی. بوندان باشقا اسلام عالمینده فکر و ایش بیرلیگی ده مخصوصاً سید جمال الدین اسدآبادی نین انقلابچی جریانین تاثیر یله بو ینی نسلده موجود ایدی.

لکن بوتماییل وعلاقه لره رغماً، ایراندا قاجارلارین، تورکیه ده عبدالحمیدین مستبد و مرتجع اداره لری آذری گنجلیگی ایچون امید وئریجی ده گیلدی. ۱۹۰۸ ده تورکیه ده مشروطه انقلابی و مخصوصاً بالکان حریندن صورنا قوتله نن ملیت چیلیک و آزادلیق جریانلاری آذری گنجلرینی بنی دن تورکیه یه متوجه ائتدی. وضعیتین بوشکلده انکشافینا احمد آقا اوغلو و علی بیگ حسین زاده و اونلارین همفکر یولداشلاری دا یاردیم ائتدیلر. احمد آقا اوغلو فرانسه ده تحصیل ائتمیش و پاریسه ژون تورک (Jeuns turc) دئیلن عثمانلی انقلابچی لاریلا یاخیندان تائیش اولموشدی.

علی بیگ حسین زاده استانبولدا طب فاکولته سینین بیتیرمیش و تورک یونان حربینه شرکت ائتمیشدی. علی بیگ حسین زاده احمد آقا اوغلو ایله برابر ۱۹۰۵ تموز آییندا **حیات** غزته سینین چیخارماغا باشلادیلار. غزته حاجی زین العابدین تقی یغین مادی یاردیمی و علی مردان بیگ توپچی باشی نین مدیریتتی ایله ایشه باشلادی و آذربیرماندا بیر عده منوری اطرافینا توپلادی. عمری قیصا اولان حیات غزته سی باغلانینجا احمد آقا اوغلو عیسی بیگ آشور بیگی نین هسولیه **ارشاد** غزتی نی و علی بیگ حسین زاده ده ۱۹۰۶ دا **فیوضات** مجله سینین چیقاردیلار.

ارشادین اطرافیندا توپلانانلار آراسیندا **محمد امین رسولزاده**، **دکتر نریمان نریمانوف** (صونرادان شوروی زمانیندا آذربایجان رئیس جمهور ی اولموشدور) **عزیز بیگ حاجی بیگ اوف** (مشهور کومپوزیتور) کیمی شخصیتلر وار اییدی. فیوضاتچی لاردا **احمد کمال**، **صبری عیوض**، **زردابی**، **محمد هادی**، شامل **جلیل زاده** کیمی تورکیه چیلیک طرفدارلارینی اطرافیندا توپلامیشدیلار. بونلاردان باشقا ۱۹۰۶ دا **جلیل محمدقلیزاده** طرفیندن **ملانصرالدین** چیخماغا باشلادی، **ملانصرالدین** آذربایجان مفکوره سینین منیمسه میش و خلقتین دبیله یازیلان طنز و هجو غزتی اولوب دیگر غزته و مجله لردن چوق-چوق داما نفوذلو و اوزون عمرلی اولموش و آذربایجاندا سوا ی ایران، تورکیه و دیگر یاخین شرق اؤلکه لرینده ده اوخونوردی.

فیوضات و فیوضاتچی لار: دکتر علی بیگ حسین زاده طرفیندن نشر ائدیلن فیوضات مجله سی آذری ادبیاتی نین تکامل تاریخینده درین بیر ایز بوراخمیشدیر. علی بیگ حسین زاده بؤیوک بیر شاعر اولمادیغی حالدا حقیقی بیر هنرمند اییدی، تورکیه شاعر لریندن عبدالحق حامد و توفیق فکرته و استانبول لهجه سینده حیرانیدی و بو لهجه نی قفقاز تورکلری آراسیندا ادبی لهجه اولاراق یایماق ویشنی آذری ادبیاتی نی بو لهجه اوزهرینه قورماق ایستیردی.

فیوضات جریانینا صونرادان محمد هادی، حسین جاوید کیمی ایده آلیست و ملیتچی شاعر لرده قاتیلدیلار.

فیوضات جریانی تورکیه ادبیاتی تاثیریله شعرده وجوده گتیردیگی تازالیقلارلا کلاسیک ادبیاتین نفوذونا قطعی بیر ضربه ووردی. ایده ئولوژی باخیمدان **تورکلوک، اسلام و غربلی لشمک** پرنسیپلرینه باغلیدی و اسلام اعتقادلی، فرنگ فکری و اوروپا قیاتلی اولماغی تبلیغ ائدی.

بومجله ده شکسپیر، شیلرین اثرلریندن ترجمه لر، بؤیوک روس یازیچیسی **تولستوی** و بؤیوک عالم مندلیفون حیات و فعالیتینه حصر اولونموش مقاله لر چیخردی. عین حالدا مصر، ایران و بوتون مسلمان مملکتلرده کی منور، روحانیلر، مدرسه لر حقیقده معلومات و ئریلیردی بو ژورنال (مجله) ۱۹۰۶ نوامبریندان ۱۹۰۷ اکتبروناقدر ۳۲ نمره چیخیش و صونرا باغلانمیشدیر.

فیوضات جریانی آذری ادبیاتینا یئنی بیر لهجه، شعر و ایده ئولوژی گتیردیگی حالدا اونون فعالیتی منور طبقه نین محدود بیر زمره سینه منحصر قالدی و گنیش خلق طبقه لری آراسینا یایلامادی.

آخوندزاده مکتبسی - آخوندزاده مکتبینه صادق قالان بؤیوک خلق زومره سی مخصوصاً نثر نوع لرینده یئنی تآثر، رومان و کیچیک حکایه یازماقدا اون دوققوز پنجی عصر دن بری گلن عنعنه یی تعقیب ائدیله ر؛ و خلق حیات و معیشتیندن آلینمیش موضوعلاری خلق دیلیله یازماقدا اصرار ائیلهدیلر.

بونلاردیل مسئله سینده فیوضاتچیلارا شدتله هجوم ائدیله دیله ر. اونلارین عقیده سینه گؤره عثمانلی لهجه سی یابانجی (اجنبی) کلمه لر ایله دولو مصنوعی و آغیر بیر دیلدی و آذری خلقی تورك اولماقلا برابر بودیل ایله یازیلان شعر و متلری آنلیامازدی؛ بونون ایچون آخوندزاده نین آچدیغی یولدا دوام ائتمک و یئنی آذری ادبیاتی نی خلق دیلی اوزهرینه قورماق لازیمدی. البته بو تنقیدلر دوغرو ایدی لکن اوزامانکی آذری تورکجه سی ده ادبی شکلده یازیلاندا خلق تورکجه سیندن آرتیق فارسجا یا بنزه نین قاریشیق بیر دیل ایدی. بونونلا بئله فیوضاتچیلاردا گئدگنده داها ساده و تمیز تورکجه ایله یازماغا باشلادیلار چونکه بوزامانلار (۱۹۱۸-۱۹۱۲) تورکیه ده ده دیله و ادبیاتدا ملی لشدیرمه جریانی قوتلنمیشدی.

آخوندزاده مکتبینی تعقیب ائدنلردن **دکتر نریمان نریمانوف**، **خلیل محمد**

۱- دکتر نریمان نریمانوف **بهادر و صونا** آدلی اثریله آذری ادبیاتی نین ایلمک مهم رومانی نی یازمیش، بوندان باشقا نادرشاهین رومانی و مکتب ایچون آنادیلینده کتایین مولفی دیر. شوروی رژیمینده ده آذربایجانین ایلمک جمهور رئیس اولموشدور. مزاری مسکودا قیزیل میداندا اون ایکی سوویت بؤیوک لری آراسیندادیر.

قلیزاده و سلطان مجیدغنی زاده و تاتر ادبیاتی ساحه سینده نجف بیگ وزیرلی
و عبدالرحیم بیگ حق وئوردی بودوره ده فعالیتلرینه دوام ائتمیشلر و خلق اوزه رینده
فیوضاتی لاردان دها چوق موثر اولموشلار.

بودوره آذربایجان تاتر صحنه سینده چوق قیمتی آرتیستلر چیخیش و عزیز حاجی
بیگ اوف کیمی کومپوزیتور یتیمیشیدیر. عزیز حاجی بیگ افون بسته له دیگی اوپرا و
اوپرتلر (آرشین مال آلان) و (او اولماسین بو اولسون) یالینز آذربایجاندا ده گیل بلکه
بوتون قفقاز و حتی روسیه ده بؤیوک رغبت گؤرموش و بئله جه ده آذربایجان ملی
موسیقی سی نین تملی قویولموشدیر.

ره آلیزم: ۱ - انقلابی ساتیر اوپومور (طنز و هجو): ۱۹۰۵ انقلابیندان
صونرا آذربایجان ادبیاتیندا مضمون و کیفیت جه بؤیوک ده گیشیکلیک عمله گلدی. شاعر
و ادیبلر معیشت موضوعلاریندان اجتماعی-سیاسی موضوعلارا کئچدیلر و گونون ضروری
مسئله لريله، حاضرکی سیاستله، فعله و کندلی حرکاتيله یاشاماغا باشلادیلار. بیر طرفدن
کهنه دنیانی، بنؤره سیندن لاخلامیش اولان فئودال مناسبتلری ییغیب داغیماق، او بیر
طرفدن قورتولوش (نجات)، انکشاف، یئنی حیات ایچون پلان و پروگرام وئرمک و وظیفه سین
قارشیسینا قویاران، ادبیاتچیلار کوتله یه مراجعت ائدیلمه، اونون منافعینی افاده ائتمکجه
چالیشیردیلار. اوللار اثرلریندن باشقا عملی ایشلری، اجتماعی فعالیتلریله ده مبارزه ده
اشترک ائدیردیلر. **ج. محمد قلیزاده، ع. صابر، م. سعید اوردوبادی و ع.**
حق وئوردی یف یازیجی اولماقلا برابر مشهور خلق معلمی، بؤیوک مطبوعات خادملری
ایدیلر. بو زامان ادبیاتین باشلیجا موضوعو معاصر جمعیتین یاشایشی ایدی نه عاشقانه
خلق افسانه لری و نه ده تاریخی قهرمانلیق داستانلاری. بیرینجی دفعه اولراق ادبیاتدا
فعله نین حیاتی عکس ائدیردی.

اکینجی نین وحشی جه سینده استثماری و حقوق سوزلوغو، کهنه دنیانین ظاهر آکمدیلاری،
اصلینده ایسه قاجه لرلی بوتون دهشتی ایله قلمه آلینیردی. ره آلیست یازیچیلار با جاردیقجا
یئنی حرکتا اشتراک ائتمکجه چالیشیردیلار. ره آلیزم بو دؤره ده باشلیجا استقامت وئرن
اسلوب اولموشدی.

بو دؤره ده کی ره آلیزم ۱۹-ینجی عصردن فرقلی ایدی. بو زمان آمان سیز تنقید و
افشایله برابر ساتیرا چوق یوکسک سویه یه قالخمیشدی و یازیچیلاردا بوسبکه عمومی
بهر میل ظهور ائتمیشدی. ادیبلر خلقتی ساتیرا ایله یالینز گولدرمکجه کفایتلنمیر بلکه اوللاری
اویاتماق ایسته ییر دیلر.

یونندان باشقا بو عصرین ره آلیستلرینده گولوش ایله ناشی گؤزیاشلاری نین،
غضب ایله مرحمتین، سوینج ایله کدرین، کسگین ساتیرا ایله حزین لیریکانین یا ناشی انکشاف

اڭتديكىنى گوروروك، آذرى ادبياتى نىن ان گوزل خصوصيتلر يندن بىرى اولان اومانىزم (انسان پرورلىك) بويول ايله اوزونو گۇستىرىدى. صنعتكارلار (هنرمندلر) اجتماعى خسته ليكلرى (مرضلرى) گۇستىرهرك، استثمارچىلارى طفيلى ومرتجع لرى افشااندهرك اونلار ين داخلې، معنوى نقص و بوشلوقلار ينا گولور و عىنى حالدا آشاغى طبقه لرىن حالينا آغلاير ديلار؛ ساتيرا فلسفى سوييه قالديريلمىشىدى.

ره آليزمين بواساس جهتلرين جليل محمد قليزاده، عبدالرحيم بيك حقوردى اف وشاعر على اكبر صابرين ياراديجيلىغىندا صون در جه يو كسك بىر سوييه چيخمىشىدى بواچ شخصيت ۲۰-اينجى عصرده شوروى رژيمينه قدر و حتى بىر درجه يه تك شوروى انقلابيندان صونرا كى آذرى ادبياتيندا داخى ان بۇيوك سيمالار دىر؛ دۇرون بوتون اجتماعى-سياسى حادثه لىر و مسئله لرى بونلار ين صنعت آيناسيندا عكس اولونموشدور.

ملانصرالدين مجله سى اطرافيندا توپلانان يازيچيلارى، بعضى مؤلفلر فرانسىه بۇيوك انقلابينا زمينه حاضرلايان آنسىكلوهدىستلره بىزه تىرلر. حقيقتا بو يازيچيلار آذرى خلقى ايجون اوندان دا آرتيغىنى ايفا ائتميشلر. اساساً ۱۹۰۵ دن ۱۹۲۰ يه قدر اولان دۇرى مزاح وساتىريك ادبياتين آلتين دۇرى (دوران طلائى) آدلاندىرا بىليريك. بودۇره ده آذربايجاندا بىر چوخ طنز و هجو مجله و روزنامه لرى بوراخيلردى كه او جمله دن ملانصرالدين دن باشقا، طوطى، زنبور، كشكول، مرآت، مشعل، مژه لى، لك لك وشىپورى ساياييله ريك.

ملانصرالدين بحث اڭتديكى مسئله لىر تكجه آذربايجانى علاقه لندىرهن مسئله لىر اولمايىب بوتون اورتا شرق و اسلام مملكتلرينى علاقه دار ائدن مسئله لىر اولدوغو ايجون تور كچه دانشيلان هر اولكه ده بو مجله اوخونور و علاقه ايله تعقيب ائدىليردى. بو مجله نين يازيچيلارى بوتون ياراديجيلىقلارى بويونجا «دوزه دوز، اگرى يه اگرى» دئميشلر و زورباليق و حقسىزلىكله مبارزه آپارميشلار.

جليل محمد قليزاده (۱۸۶۸-۱۹۳۲). جليل محمد قليزاده آذربايجان ادبياتيندا ينى بىر مکتب و حتى يئنى بىر جيغىر آچمىش بىر يازچى دىر. ۱۸۶۸ ده نخبواندا دوغولموش و ۱۸۸۸ ده معلم مکتبىندن ماذن اولاراق اون ايل معلملىك ائتميشدىر. ۱۹۰۴ ده شوق روس غزىنده محررلىكه باشلامىش و ۱۹۰۶ نين آوريل آيىندا مشهور ملانصرالدين مجله سىنى نشر ائتمىش و ۲۵ ايل اونون رداكتورو اولموشدور. اولاكچييك حكايه لرله (بوچتا قوطوسو) يازچيلىق حياتينا باشلامىش صونرا ان مهم اثرلرى، اؤلولو، آنامين كتابى و دانا باش كندى نين مکتبى نى يازمىشدىر. جليل بيگ اثرلرى نين موضوعلار ينى معاصر حياتدان، جانلى ائل معيشتىندن آلمىشدىر. تاريخى موضوعلاردا بىر دانا دا اثر يازمامىشدىر. بۇيوك مشاهده قدرتى اولان بو حقيقت پرست

ادىب ئوزخلقى نىن ياشايشىنى ياخشى بىلىردى. اوھىمىشە خلق ايچىندە ياشامىش، خلقىن سوينچ وكدىرلىلە، عادت و عنعنەلرلە بۇيوموشدى. اونون ايلك بۇيوك معلمى خلق ايدى؛ ھەم مبارزە قىدرتىنى ھەم دەھامىنى خلق دن آلىردى؛ اونا گۇرەدە خلق چىلىق اثرلرى نىن ھەم مضمونو ھەم دەھە شىكليندە باشلىچا خصوصىت دىر. محمد قلىزادە نمايشنامە نويس (دراماتورق) اولاراق **اۋلولو و آنامىن كىتابى** اثرلرلە مشهور اولموشدىر. اون ايل آرا ايلە يازىلان بو اثرلرلەن بىرىنچى سى كەنە حياتا، ايكىنچى سى انقلابدان اولكى تازە حياتا حصر اولونموشدور.

اۋلولو اثريندە اسكى اعتقاد و اجتماعى مناسبتلر و جھالت نتيجه سيندە شعور سوز بىر كوتلەيە چويرىلمىش عوام، نادان جماعتى گۇستەرىر. فىرىلداقچىلار مذهب آدىنا بو عواملارلەن جانينا دالاشمىشلار؛ استمارچىلار اونلارلەن امە كلرىنى استمارا ئىدەر. اوستە لىك اونلارا آغاللىق ئىدەر دىلر.

شىخ نصرالە مذهبى، قولىدورلوك تىنكىنە چويرمىشىدەر. خراسانندان آراس قىراغىنا، نىخجوانا قدر شەر و كىندىرى گزىر، «معجز» گۇستەرىب سۇزدە حضرت محمد امتينە خدمت ئىدەر، بو «معجز» لرى گۇرەن يوخدوراما اينانامامغا داكىمسە حقىلى دئىلدىر. شىخ نصرالە قىرستاندا اھالى دن «دىرىلمە سىنى اىستە دىكىنيز اۋلولرلەن زىن آدلارلەن و ئرىن» سىباھە (لىست) اىستەيندە چوخلارى سوسور. كىنارا چكىلەر. بونون معناسىنى مولف كىفلى اسكندىرلەن دىلىلە بيان ئىدەر: «آما زمانىكە رجعت مسئلەسى اورتالىغا قويلدو و شىخ نصرالە اۋلولرلەن دىرىلمەك اختىيارلەن قويدوسىزىن قىباغىنيزا راضى اولمادىنيز اۋلن قارداشلارلەن نىزىن، باجىلارلەن نىزىن و عورت-اوشاقلارلەن نىزىن دىرىلمە گىنە! نىيە؟ نىيە راضى اولمادى نىز. اوندان اۋتروكە آروادلارلەن نىزىن يومروق آلتىندا اۋلدورموشسونوز، اوندان اۋتروكە قارداشلارلەن نىزىن آروادىنى آلمىسىنيز اوندان اۋتروكە اۋلن دوستلارلەن نىزىن يىتمىلرلەن نىن ماللىنى يىتمىش سىنيز. راضى اولمادىنيز كە دىرىلىپ كلسىنلر و سىزىن عمل لرى نىزى گۇروب دئىسىنلر: توف سىزىن اوزونوزە!»

كىفلى اسكندر و شىخ نصرالە بىر- بىرىلە دوروشان ايكى جىھەدەر. بىرىنچى سى خلقلەن حقىقت حسىنى افادە ائدەن بىلەل دىوانە (دانندە) تىپلى ھەم سرخوش و ھەم آيىق-صايىق بىر آدمىدەر؛ ايكنچى سى ايسە فىرىلداقچى و طفىلى زمرە نىن نمايندە سىدەر. اسكندر اخلاقسىزلىق شعور سوزلوق اوجوندان شرابا توتولمىشىدەر بلكە ھىچ دەشراب دوشگونو دئىلدىر. يالىنزا اجتماعى فاجەلەلرى گۇروب تاثرنون شدتىندەن و اۋزۇندە مقاومت قىدرتى گۇرمە دىكىندەن بو وضعىتە دوشموشدىر. جلىل محمد قلىزادە تصادقى اولاراق ملانصرالدىن تىخلىنىنى سىچمە مىشىدەر.

اسلام فرەنگىندە **ملانصرالدىن و بىلەل دانندە** اۋزلىرىنى دىلىگە ووراراق

اوره گلرینده کی نی دئمه گه یول تاهمیشلار. حاکم لر بو آداملاری دلی صانیب سۆزلرینه اهمیت وئرمیردیلر. بئله لیکله دؤلت دایره لریندن قووولموش اولان حقیقت بو «دیوانه» لراسطه سیله یاشادی و بیر آرز دا رونق تاپدی. ادیبین اولولر پی یسینده سئچدیگی قهرمان، کئفلی اسکندر، قسماً بو افسانه وی شخصیتلرین رولونو اوینامیشدیر.

اولولر اثرینده ادیب، اسکندرین دیلیله اؤز و طنداشلارینی اوپانماغا چاغیریر.

دانا باش کندی فین مکتبی آدلی اثرینده معارف مسئله سینى و خلقین آیدینلارنا

ضرورتی نی اورتایا قویور، بورادا باش وئرن حادثه لر شیخ نصراله نین معجزه لریندن صورنادیر، شیخ نصراله بو کئنده بی آبرو اولوب گئتمیش و اونون یئرینه معلم حسنوف گلیمیشدیر. حسنوف خاق طرفیندن یاخشی قارشیلانمیر مخصوصاً چار (نزار) مامورلاری لبا سیندا گلدیگی ایچون خلق اوندان اورکوب قاچیر. بوتون چتین لیکلر و آنلاشیلماز یقلارا رغماً حسنوف دانا باش کندی مکتب تشکیلینه موفق اولور.

آنامین کتابی نداکی احوالات و حادثه لر نچه اییل اولولر و دانا باش کندی نین

مکتبی نین صورنا دیر. بورادا حیاتی تصویر اولونان منور عائله، عبدالعظیم کیشی نین عائله سیدیر.

حادثه لر ۱۹۰۵ انقلابیندان صورناکی بورژووا مدنیتی نفوذی دؤرونه عاندیدیر.

زهراییگمین اوچ اوغلو و بیر قیزی واردیر. بؤیوک اوغلو رستم بیگ بطرزبورگدا اوخوموش و دانیشاندا روس سۆزلرینی ایشله دن بیر منوردیر. اورتانیجیل اوغلو میوزا محمد علی نجفده تحصیل آلمیش و همیشه فارس کلمه لرینی سۆزلرینه قاتان مسلمان منوریدیر و ایران تربیه سی طرفداریدیر.

ایشی الهیات تدریسی دیر. کیچیک اوغلو صمد واحد استانبول دا ادبیات فاکولته سینى

بیتیرمیش و همیشه عثمانلی لهجه سیله دانیشان بیر تورکچی دیر و عثمانلی تربیه سی طرفداریدیر و شعر یازماقلا مشغولدور. بو اوچ قرده شین یگانه باجی سی گل بهار، آنا و قرده شلرینی سئوه ن ساوادلی، عصمتلی و کمال لی بیر آذری قیزیدیر. زهرا بیگیمده حقیقی بیر آنادیر، بالالاری نین هامی سینى عینی محبتله سئو و پروا ونلارین بیر بیرى ایچون اوره گی بیر تیکه دیر. رستم بیگ جمعیت خیریه نین باشیدیر و قردشلری و خانمی زیور خانم دا بو جمعیتین جلسه لرینه اشتراک اندیرلر. بونلار مکتب برنامه سی و آجالارین عریضه سی و الهیات درسلى باره سینده مذاکره اندیرلر. بو اثرده عوام ایله اوخوموشلار، رعیت ایله حکومت و آشاغی کوتله لر ایله امتیازلی لار آراسینداکی تضادلار تصویر اندیله ره که آچینغا چیقاریلمیشدیر.

۲۰- اینجی عصرین ایلیک ایگیرمی ایللرینده آذربایجاندا.

اوچ مهم جریان وار ایدی بو جریانلار یئرلی اولماقلا برابر خارجی عامل لرده

اوزمانلاردا تائير سيزده گيلدى. بونلاردان بيرى قديملردن قالان و گتت-گتده ضعيفلەين فارس-اسلام تائيرى و يا ايران تائيرى ايدى. ايکينجى سى مليت چيلىك و تورکچولوك جريانى ايدى بوجريان ۱۹۰۸ده تورکيهده واقع اولان انقلابدان صونرا شدتلميش و بير چوخلارى نين توجهينى تورکيه يه جلب ائتميشدى. اوچونجوسى چار روسياسينى تقليدائن، روسلاشما و اوروپالى لاشما جريانى ايدى.

آنامين کتابينداكى تىپلر هر بيرى بو جريانلارى تمثيل ائدن آداملاردير. محمد على بيرينجى جريانى، صمدواحد ايکينجى جريانى و رستم بيگده اوچونجى جريانى تمثيل ائتمکده دير. بومختلف و ضد جريانلار قارداشلار آراسيندا اختلاف و آيريليق سالميشدير. وطنى تمثيل ائدن آنا زهرا بيگيم، اوغوللارى آراسيندا گوردوگو بو اختلافدان اضطراب چکير، هيچانا دوشور. او اوزونوايتيرير، نه ائنده جگينى بيلمير. رستم بيگ آناسى نين تلاشينى گورونجه اونو بلله باشا صالحير: آنا نه قدر کى بيز، او خودوغوموز کتابلاريميزا اينانيريق بيز نئجه مهربان يولا گتده بيله ريک.

جليل محمد قليزاده بو آداملارين پرستش ائديکلرى يابانجى تائيرلى کتابلارينا قارشى آنامين بؤيوك کتابى نى قويور. آنانين کتابى **وطن کتابى** دير؛ وطنين تميز و مقدس قانونلارى، خلقين مين ايليك فکرو دويغولارى دير. بو ائله بير کتابدير کى بوتون بالالارين، وطن اولادى نين آدى بورادا يازيلميشدير. زهرا بيگيم هميشه بونا باخاراق تسلى تاپير؛ اولادلارى حقينده هر بير شيرين و عزيز خاطره نى بو کتابدا تاپير.

«آنامين کتابى» ندا خلقين طالعى مسئله سى گنیش معنى دايتير آلميشدير. يالينزمعيشت مسئله سى و صاف دويغولار ديگيل، عصرين بؤيوك مسئله لرى ايره لى سورولموشدور. آنامين کتابيندا زحمتکش خلقين نماينده لرى، جماعتين ان آشاغى طبقه سيندن اولان آداملار صاف و صميمى دويغولاريله تصوير ائديلميشدير.

اديبه گوره، قورتولوش، استقلال، آزادليق اوغروندا مبارزه ده وطن اولادى هامى ال-اله وئرمه ليدير. بو اثرى مولف «مساوات حکومتى» زمانيندا (۱۹۱۸-۱۹) يازميشدير. جليل محمد قليزاده جنوبى آذربايجانلا اووراده گنچن حادثه لرله ياخيندان علاقه دار اولوردى. آذربايجان آدلى مقاله سينده جنوبى آذربايجان خلقى نين دؤزولمز وضعيتينى هيچانلا آنلاتيردى: «آخ اونودولموش وطن، آخ يازيق وطن! دونيالار تيره دى علملر معلق آشدى، فلکلر بير - بيرينه قاريشدى، ملتلر يو خودان اوياتيپ گوزلرينى آچديلار و پراکنده دوشموش قارداشلارينى تاپيب، داغيلميش ائولرينى بنا ائتمگه اوز قويدولار. بس سن هارداسان؟ اى بيچاره وطن! بعضى وقت اوتورورام و پاياغيمى قاباغيم قويوب فکره گتديرم، خيالاتا جومورام، اوزومدن سوروشورام که منيم آنام کيم دير؟ اوز اوزومه جواب وئيريم که منيم آنام رحمتليک زهرا بانو باجى ايدى. ديلم نه ديلي دير؟

آذربایجان دیلی دیر. یعنی وطنیم هارادیر، آذربایجان ولایتی دیر!...

ای تورپاق چۆره گی ییمن تبریزی قارداشلاریم، ای کئجه پاهاق خویلی، مشگینلی، سرابلی، خوروسلی وموروسلی قارداشلاریم، ای مراغهللی، مرندلی، گلستانلی غول بیابان وطنداشلاریم، ای اردییللی، خلخاللی برادرلریم، گلین، گلین منه بیر یول گؤسترین، والله عقلم چاشیب، آخردونیا وعالم دگیشیلدی، هرشی قاییدیپ اؤزاصلینی تاپدی، هر مطلبه ال و ورودی گلین بیزده بیر دفعه اوتوروب کئچه پاپاقلاریمیزی اورتالیغا قویوب بیر فکیرله شک، گۆره ک هارادیر بیزیم وطنیمیز. گلین، گلین ای اونودولوموش وطنین جیریق-میریق قارداشلاری!

گلین گۆره ک بشیکده یادملتلرین سودونی امیش، وطنیمیزدن یادیر قامیش وملتمیزدن خبرمیز بیر پارا ملت باشچیلا ریمیز سیزه نه گون آغلاجاقلار.

نیه ساکت سینیز، ای منیم لخت-عریان وطن قارداشلاریم!

تبریزده ملانصرالدین ژورنالینی ایراندا یایان بیر مرکز یارادیلیمشیدی. بو مرکز عینی زماندا فکرلرینی (ملانصرالدین) واسطه سیله انتشار ائتدیریردی. بو مرکزین تشکیلاتچیلاریندان بیوردی ده جلیل محمد قلیزاده نین قارداشی میرزا علی اکبر محمد قلیزاده ایدی. میرزا علی اکبر، ایران دموکرات فرقه سی خادمی شیخ محمد خیابانی نین یانیندا ایشله بیردی. بو جمعیتین انتباه نامه سی نین ملانصرالدین ده چاپ اولماسی دا بورادان ایره لی گلیمشیدیر.

ملانصرالدین ده خیابانی حرکاتینا حصر ائدیلیمش مقاله لره تئز-تئز راست گلینیر. انتباه نامه روسیه ده باش وئره ن فوریه (سوسیال دموکرات) انقلابی مناسبتیه بوراخیلیمشیدیر.

انتباه نامه ده بئله دئییلردی: «قالخین، قیام ائدین!! صبح صادق آچیلدی، موذن تکبیر چکیر، خروسار بانلاییر، ائشیتیمیر سینیز مگر، وقت یتیشدی! پس کسب اولانان حقوقی نیزی نه وقت آلا جاق سینیز. ایره لی قارداشلار ایره لی! **قانون، عدالت و مساوات** قاباغیندا صف باغلا ییب دورون، ای ایرانین رشید و غیور اوغوللاری!... جمعیت دموکرات مترقیون ایرانیان بو اوغوردا هئج بیر فداکار لیقدا چکیمله یه حک!»

جلیل محمد قلیزاده سوویت حاکمیتیندن ایکی ایل صونرا یعنی ۱۹۲۲ ده تبریزه گلیب بیر مدت ژورنالینی اورادا چیقاردی بو حادثه دموکراتلارین و آچیق فکرلی اهالی نین آراسیندا بؤیوک سؤیجه سبب اولموشدی.

جلیل محمد قلیزاده صونرا تکرار باکی یه قاییتدی و ملانصرالدینی یئنی دن چیخارماغا باشلادی فقط اعتراف ائتمک لازیمدیر که بوندان صونرا کی یازیلاری قاباخکی لارکیمی، کسگین و جاذب اولمامیشدیر ونهایت ۱۹۲۹ ده یئنی اوچ ایل اولوموندن قاباخ

دا مجله تعطیل اولموشدیر.

منابع و مراجع:

- ۱- اسلام آنسیکلوپدیسی جلد ۲- پرفسور فواد کۆپرولو. استانبول.
- ۲- تورک دنیاسی ال کتابی. آذربایجان ادبیاتی. پرفسور احمد جعفر اوغلو ۱۹۷۶- استانبول.
- ۳- آذربایجان مزاح ادبیاتینا بیر باخیش. مصطفی حقی تورک قول. تورک کولتورو آیلیق درگیسی. نومز ۱۹۶۳- آنکارا.
- ۴- آذربایجان طنز روزنامه لری. ناظم آخوندوف (۱۹۲۰-۱۹۰۶). کۆچوره ن. غ. ر. سپهری انتشارات فرزانه. تهران ۱۳۵۸.
- ۵- آذربایجان ادبیات تاریخی. جلد ۲- م. عارف و حیدر حسین اوف و میرجلال. باکی.
- ۶- آذربایجان استقلال مجادلہسی تاریخی. حسین بايقارا- ۱۹۷۵- استانبول.

نوشته: صمد سرداری نیا

محمدعلی خان تربیت تبریزی بنیانگذار نخستین کتابخانه در ایران

محمدعلی خان تربیت مردی که اولین کتابخانه را به مفهوم امروزی در ایران برای نخستین بار در تبریز بنیان گذاشت، نویسنده‌ای که با تألیف کتاب دانشمندان آذربایجان «آذربایجانیان گمنام» را از پرده بیرون آورده و معرفی کرد، روزنامه‌نگاری که با انتشار مجله‌های «گنجینه فنون» و «گنجینه معارف» مطالب علمی و ادبی را در دسترس عموم قرار داده و با نشر روزنامه اتحاد مردم را جهت خواستن آزادی آماده ساخت، معلمی که با عشق به آموزش و پرورش کودکان خدمات مهمی به فرهنگ این مرز و بوم کرد، شهرداری که کارهای اساسی و اقدام‌های بنیانش هنوز هم زبانزد خاص و عام است، آزادیخواهی که در راه سرنگونی استبداد مبارزه‌ها کرد.

محمدعلی تربیت فرزند شادروان میرزا صادق پسر میرزا جواد پسر میرزا علی اکبر پسر میرزا مهدی خان، وزیر و منشی نادرشاه می‌باشد.

تربیت، همسایه و همبازی و هم‌درس عهد کودکی شادروان سیدحسن تقی‌زاده رجل معروف ادب و سیاست معاصر بوده و این دومی در مکتب آخوند ملا زین‌العابدین مقدمات علوم و دانش‌های معمول آن عصر را فرا گرفته‌اند.

شادروان تربیت مراحل بعدی تحصیل را در محضر اساتید فقه و ادبیات عرب و منطق و حکمت به حد کمال رسانده و در مکتب پدر که از ریاضی‌دان‌ها و متجمین معروف عصر خود بوده به کسب ریاضی و نجوم پرداخته است. لیکن به سائقه طبع، دانشدوستی، به تحصیل این همه دانش اکتفا نکرده و در پیش میرزا نصراله خان سیف‌الاطباء که از پزشکان نامی تبریز بشمار می‌رفته علاوه بر دانش طب به زبانهای فرانسه و انگلیسی نیز

تسلط کافی داشته است.

شادروان تربیت خدمات اجتماعی خود را به علت نیاز مبرم جامعه به وجود معلمین دانشمند، با کار معلمی آغاز کرد و از سال ۱۳۱۱ ه.ق در نخستین آموزشگاه ملی خود که بنیاد نهاده بود، به تدریس علوم طبیعی پرداخت و چند سال بعد (۱۲۷۷ ه.ش) برای تدریس هیئت و جغرافیا و ادبیات به مدرسه لقمانیه دعوت شد و تا سال تعطیل مدرسه یادشده (۱۲۸۱ ه.ق) جزو معلمین آنجا بود.

وی پس از مشروطیت با عده‌ای از روشنفکران تبریز در تماس بود و با هم کتابخانه‌ای به نام تربیت تأسیس کردند و بمناسبت کتابخانه یادشده، آن شادروان نام خانوادگی «تربیت» را انتخاب کرد.

این کتابخانه در سال ۱۳۰۰ شمسی رسماً گشایش یافت و با اینکه در بدو تأسیس برای این کتابخانه، نه محل موجود بود و نه کتاب، فقط ایمان و اراده شادروان تربیت بود که توانست کتابخانه به آن عظمت را تأسیس کند. چنانکه با انتقال دادن یک تعداد معدودی از کتاب‌های مدرسه متوسطه به اطاق کوچکی در اداره معارف توانست نخستین پله کتابخانه را پایه گذارد. تعداد کتابها در بدو تأسیس تنها دویست جلد بود.

در ظرف سه سال جمع‌آوری ۵۰۰۰ جلد کتاب آن هم بدون پرداخت بها تنها با اهدای اشخاص نیکوکار نتیجه تلاش و زحمت‌های شادروان تربیت بود.

این کتابخانه اکنون «کتابخانه و قرائتخانه دولتی تربیت» نامیده می‌شود. به این ترتیب با همت و پشتکار شادروان محمدعلی تربیت نخستین کتابخانه و قرائتخانه به مفهوم امروزی برای اولین بار در ایران در تبریز بنیان گذاشته شد و این مجمع فرهنگی در حال حاضر یکی از معتبرترین و مهمترین کتابخانه‌های ایران به شمار می‌رود، بعد از تأسیس این کتابخانه نخستین کتابخانه ملی را با کوشش اشخاصی مانند ملک‌المتکلمین، سید نصراله تقوی و نصرت‌السلطنه در تهران ایجاد کرد که مانند کتابخانه تبریز مرکز تجمع آزادیخواهان شد.

زنده یاد محمدعلی تربیت در زمینه آموزش و پرورش نیز خدمات شایانی کرده، خدمات او چه در کسوت معلمی، چه در مقام رئیس فرهنگی در خور قدردانی است و وی در مدتی که در رأس اداره فرهنگ آذربایجان قرار داشت علاوه بر تأسیس مدارس مختلف ابتکارهایی هم از خود نشان داده است.

پس از استعفای مرحوم سراج میر شادروان محمدعلی تربیت در سال ۱۳۰۰ شمسی به ریاست معارف آذربایجان منصوب شد و طی دودوره تا سال ۱۳۰۴ در این سمت خدمت کرد.

از جمله اقدام‌های وی در این دوره دادن تغییرهایی در دروس مدارس متوسطه

بود، این تحولات متناسب با محیط و نیازهای جامعه بود وی يك مدرسه متوسطه تجارت تأسیس کرد که محصلین در آن مدرسه با امور بازرگانی آشنا شوند و بهمین منظور با دستیاری چند نفر از کارشناسان برنامه ویژه‌ای نوشته شد و مدرسه دولتی بازرگانی در مهرماه ۱۳۰۱ شمسی گشایش یافت.

شادروان تربیت همچنین اولین مدرسه دخترانه را به نام «ناموس» در سال ۱۳۰۱ شمسی در تبریز بنیان گذاشت و بعد از آن مدرسه حقیقت در سال ۱۳۰۲ شمسی گشایش یافت و همچنین مدرسه دوشیزگان را که بعدها نخستین مدرسه متوسطه دخترانه شد در سال ۱۳۰۱ شمسی گشود.

تا این تاریخ مدرسه تربیت معلم در آذربایجان وجود نداشت و آموزگاران اغلب بدون اینکه در این زمینه دوره‌ای ببینند و شرایط لازم را دارا باشند در مدارس تدریس میکردند برای جلوگیری از این بی‌نظمی شادروان تربیت به تمام معلمین اخطار کرد که همگی در کلاس شبانه‌ای که در مدرسه متوسطه تشکیل خواهد شد حاضر و شروع به تحصیل کنند، به این ترتیب گروه زیادی از معلمین مدارس ملی و ابتدائی در کلاس یاد شده حاضر و شروع به تحصیل کردند، در این کلاس علاوه بر علوم مقدماتی و ادبیات، اصول تدریس نیز یاد داده میشد. در این کلاس ابوالقاسم فیوضات و عبدالله زاده فریور و عده‌ای دیگر از معلمین متوسطه تدریس می‌کردند. در حقیقت این نخستین اقدام برای تربیت معلم در آذربایجان بود که به این ترتیب پایه‌های اولیه تأسیس دانشسرا گذاشته شد، این اقدام در سال ۱۳۰۱ شمسی برداشته شد.

همچنین تا این تاریخ سالن نمایش منحصر به مدرسه آرامنه موسوم به صحنه آرامیان بود، به دستور تربیت سالن کوچکی در مدرسه متوسطه با مختصر مبلغی ساخته شد. در این صحنه نخست مجالس سخنرانی ترتیب داده می‌شد که هر هفته برگزار می‌گردید و همچنین از طرف دانش‌آموزان مدرسه متوسطه نمایش‌هایی نیز داده می‌شد.

به دستوروی تعداد مدارس خارجی و آرامنه نیز افزایش یافت چنانکه مدرسه متوسطه آرامنه (گیمنازی) و باغچه اطفال آرامنه (کودکستان) در سال ۱۳۰۵ شمسی همچنین مدرسه آدواندیس آمریکائیان که مدرسه ابتدائی بود در همین سال و به جای مدرسه روسی و ایرانی که تعطیل شده بود در سال ۱۳۰۳ مدرسه شوروی روسیه تأسیس شد.

از دیگر ابتکارهای آن شادروان ایجاد مدارس حرفه‌ای و صنعتی و کلاس‌های مخصوص کشاورزی، صنایع ظریفه، نجاری، حکاکی بود.

ایجاد انجمن ادبی تبریز هم از اقدام‌های مبتکرانه وی می‌باشد که پس از مدتی تعطیل در حال حاضر نیز در محل خانه فرهنگ تبریز تشکیل می‌شود و به افتخار استاد شه‌ریار نام انجمن ادبی شه‌ریار به خود گرفته است.

از سال ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۶ شمسی نیز ریاست فرهنگ گیلان را عهده‌دار بود. شادروان محمدعلی تربیت از سال ۱۳۰۷ تا ۱۳۰۹ شمسی شهردار تبریز بود، با اینکه مدت کمی یعنی یکسال وانندی عهده‌دار این مسئولیت خطیر بود در این مدت با اهمیت و فعالیت و جدیتی که مخصوص خود آن مرحوم بود اقدام‌های اساسی انجام داد، احداث خیابان‌های تربیت و فردوسی و خاقانی و چند خیابان و محله دیگر از اقدام‌های وی می‌باشد، باغ زیبای گلستان، که در محل گورستان گجیل احداث شده و هم‌اکنون بعد از استخر شاه (شاهگلی) مهم‌ترین گردشگاه آبرومند تبریز می‌باشد از یادگارهای دوران شهرداری وی می‌باشد.

شادروان تربیت در مقام یک روزنامه‌نگار مبرز و یک نویسنده و محقق متبحر نیز خدمات شایانی به عالم مطبوعات و کتاب و کتابخوان کرده است در سال ۱۳۲۰ ه. ق با شرکت دیگر روشنفکران تبریز از قبیل سیدحسن تقی‌زاده (برادر زنش) و یوسف اعتصام‌الملک (پدر پروین اعتصامی) مجله‌ای به نام «گنجینه‌ی فنون» منتشر کردند که در این مجله مطالب علمی و ادبی را در دسترس عموم می‌گذاشتند، همچنین موقعی که رئیس فرهنگ آذربایجان بود مجله‌ای به نام «گنجینه‌ی معارف» منتشر می‌کرد که جالب‌ترین مقاله‌های آن به قلم وی نوشته می‌شد، بعلاوه در مجله ارمنان نیز مقاله‌های بسیار شیوایی از او یادگار مانده که درخور هر گونه استفاده می‌باشند. بعد از اعلان مشروطیت نیز در سال ۱۳۲۶ ه. ق روزنامه‌ای به نام «اتحاد» بطور نیم‌هفتگی تأسیس کرد و با رفقای دوره قبل از مشروطیت تا شماره ۲۵ ادامه داد که در این روزنامه مردم را برای اتحاد جهت خواستن آزادی آماده می‌ساخت.

در حدود یکسال قبل از اعلام مشروطیت به اتفاق سیدحسن تقی‌زاده و میرزا حسین خان طیب‌زاده (مدیر مدرسه و روزنامه کمال تبریز) عازم مصر شد و ظاهراً در انتشار روزنامه کمال که در حدود یکسال در مصر انتشار یافت همکاری نمود. (۱۳۲۳ ه. ق)

کتاب‌هایی که شادروان تربیت نوشته به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- تاریخ مطبوعات ایران: که پروفیسور ادوارد براون آن را به زبان انگلیسی ترجمه و با چاپ نفیسی منتشر کرده است.
- ۲- دانشمندان آذربایجان: در ترجمه حال شعرا و ادبا و مشاهیر آذربایجان است.
- ۳- زادویم: این کتاب درباره جغرافیا و تاریخ ایران نوشته شده و شامل جغرافیای ایران امروز و خلاصه تاریخ ایران از دوران قدیم مظفرالدین شاه می‌باشد.
- ۴- تصحیح تاریخ جهانگشای نادری.
- ۵- تصحیح دره نادره.
- ۶- رساله مثنوی‌ها (که در مجله مهر مندرج است).

۷- رساله نوروزیه.

۸- تقویم تربیت که به ابتکار آن مرحوم سالهای سال منتشر می‌شد.

وی علاوه بر اینکه در دوره‌های ۲ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۲ مجلس شورای ملی از طرف مردم تبریز به نمایندگی انتخاب شد در اغلب تشکیلات سیاسی مهم آن روزگار عضو مؤثر و فعالی بود.

شادروان تربیت در نتیجه تجسس با روشنفکران از قبیل میرزا حداد حکاک باشی، کربلا علی مسیو و سیدحسن تقی‌زاده تماس پیدا می‌کند. بعد از تماس زیاد، آشنائی بیشتر می‌شود و به‌مدیگر اعتماد پیدا کرده هسته اولیه آزادیخواهان را که بنیادش در باکو گذاشته شده بود تشکیل می‌دهند.

بعدها به ابتکار کربلا علی مسیو با عده‌ای مقدمه حزب سوسیال دمکرات را که به نام «مرکز غیبی» معروف بود فراهم آمد.

این جمعیت مقدمه تشکیل مجاهدین را داد تا در موقع لزوم از آن برای پیشبرد نهضت مشروطیت استفاده کند. اشخاص برجسته حزب سوسیال دمکرات عبارت بودند از: کربلا علی مسیو، حاج رسول صدقیانی، میرزا محمدعلی خان تربیت، حاج علی دواغوش، سیدحسن شریف‌زاده، جعفر گنجه‌ای، آقا میرباقر، میرزا علی اصغر خوئی و محمد صادق خامنه‌ای.

فعالیت این عده فوق‌العاده محرمانه بود و شرح آن به قلم دکتر سلام اله جاوید در کتابچه‌ای به نام «فداکاران فراموش شده» در شرح حال کربلا علی مسیو نوشته شده است و نیز در کتاب «نهضت مشروطیت ایران و نقش آزادیخواهان جهان» ثبت گردیده است. مرحوم تربیت در دوره دوم مجلس شورای ملی به نمایندگی مردم تبریز انتخاب شد. شادروان تربیت بعد از پایان دوره مجلس چندی در تهران ماند و بعد لازم دید به اروپا مسافرت کند، وی از راه باکو عازم ترکیه و اروپا گردید. هیئت مدیره انجمن خیریه ایرانیان در باکو از موضوع با خبر شده و مانع رفتن او به اروپا گردیدند و مدیریت مدرسه اتحاد ایرانیان در باکو را به او واگذار کردند.

در دوره مدیریت وی مدرسه اتحاد پیشرفت شایانی کرد. کلاس پنجم (هشتم مدراس ایران) با جنبه تخصصی (دفترداری) دایر شد. دروس موسیقی و کتابخانه مدرسه تکمیل و با تشویق او محصلین مشغول مطالعه شدند. برای روشن شدن افکار سخنرانی می‌کرد در دوره او صحنه تأثر مدرسه برای نمایش آماده شد و در روزهای ویژه با استفاده از صحنه، جشن‌ها در سالن نمایش داده می‌شد.

در سال ۱۹۱۵ م بعد از تعطیلات تابستانی وی به اروپا رفت و بعدها معلوم شد که مأمورین تزار وی را تعقیب می‌کردند تا توقیف کنند، او و دوستانش صلاح دیدند که باکو

را برای مسافرت اروپا ترك كنند.

شادروان محمدعلی خان تربیت چندین بار به مصر و استانبول و فرنگستان مسافرت کرده و در تمام دوره مسافرت چون در کتابخانه‌های بزرگ اروپا و مصر و ترکیه به مطالعه و تحقیق کتابهای ایرانی می‌پرداخت، اطلاعات گرانبهای بسیار از کتابهای باستانی و تازه ایران در محفظه خاطر یادگار داشت به حدی که می‌توان گفت در زمینه کتب و تألیفات ایران و خاور هیچکس از ایرانی و اروپائی به اندازه وی دارای آگاهی نبود به علاوه قوه حافظه او در این زمینه به‌وی کمک بی‌حد کرده بود چنانکه هر کتابی از هر مؤلفی را می‌دانست در کدام کتابخانه موجود است و باب‌ها و فصل‌های آن چیست و در کدام عصر تألیف شده و مؤلف آن کیست.

محمدعلی خان تربیت پس از عمری تلاش در سال ۱۳۱۸ شمسی جهان فانی را وداع گفته و در تهران با خاک هم آغوش گردید.

منابع مورد استفاده:

- ۱- تاریخ فرهنگ آذربایجان- حسین امید (۲ جلد).
- ۲- دانشمندان آذربایجان- محمد علی تربیت.
- ۳- آذربایجان- مهدی اکبری حامد.
- ۴- رهبران مشروطه- ابراهیم صفائی (ج ۲).
- ۵- تاریخ مشروطه ایران- احمد کسروی.
- ۶- مقالات تربیت به کوشش ح. صدیق.
- ۷- گوشه‌ای از خاطرات دکتر سلام‌اله جاوید ص ۱۴-۵ (۱۳۵۳).
- ۸- مجله ارمغان- وحید دستگردی سال بیستم ص ۴۳۹-۴۴۴.
- ۹- یادبود افتتاح ساختمان جدید کتابخانه تربیت، تبریز، کتابخانه تربیت ص ۱۴-۶ (۱۳۵۰).
- ۱۰- تاریخچه و وجه تسمیه مدارس تبریز (ج ۱) گردآورنده رضا امینی سبحانی.

آذربایجان بۇ بوکلی

غلامحسین بیگدلی-خلیل یوسفالی

مہستی و اونون رباعی لری

XII- عصر آذربایجان شعرین گۆرکملی نمایندلریندن بیریدہ مہستی گنجوی دیر. فارس شعرین غزل، قصیدہ، قطعہ، مثنوی کیمی شعر قومالاری سیراسیندا اؤز رباعیلری لہ داهاچوخ شہرت قازانمیش مہستی گنجوی، خاقانی ونظامی کیمی داہی سؤزاستادلاریندان داہا اول یارادیجیلیق عالمینہ آتیلیمیش، بیر طرفدن قطران تیریزی پونزیاسنین دنیوی لیگینہ دقت یتتیرمیش، دیگر طرفدن دہ اونون صرف مدیحہ لیک چرچوہ سینی داغیدیب، اؤز شعرلرینہ مدیحہ سجیہ لی اولسادا ینی دون گئیدیرمیشدیر، شعرى، صنعتی دارسارایلارچرچوہ سیندن چیخارماغا، سادہ زحمتکش انسانلارا، امک آداملارینا دایر وئرمگہ جہد گؤستریمیشدیر. او بیر سیرا رباعیلریندہ دؤرونون نیشہ کارلارینی، یارادیجی وقوروجو انسانلارینی ترنم اندرک اونلارا گؤزل-گؤزل مصراعلار حصر ائتمیشدی. مہستی گنجوی نوز یارادیجیلیقیندا ساختا کارلیغا، ایکی اوزلولوگہ، بدخواہلیقاغیر انسانى سجیہ لره قارشى چیخاراق. وجدان آزادلیغی، فکر آزادلیغی و قلم آزادلیغی طرفدارى اولوب، سارای شاعری اولسادا، باجاردیغی قدر کیش خلقی کتلہ لری طرفدارى اولوب اونلارین مختلف نمایندہ لرینی ترنم ائتمیش، حق و حقیقت پرستلیگین طرفدارى اولموشدور. قانلی سارایلارین چرکین و دار چرچوہ سینہ دوشن بو یازیق شاعرہ بوندان علاوہ چیخیش و اعتراض یولو تاپایلمہ میشدی...

مہستی گنجوی نین شخصیتی، تولدو، یارادیجیلیق متبولری، ادبی ارثی و اؤلومو بارہ دہ جسارتلہ دئمک اولارکہ، الدہ توتارلی معلومات یوخدور. بیر چوخ اورتا عصرلر

شاعر و یازچیلاری کیمی مهستی نینده اثرلری الیمیزه گلیب چیخسایدی اوندا اونون حقیقنده ده بو اثرلره استناد آدقیق و علمی ملاحظه لر سؤیله مک اولاردی. آنجاق تأسف هله لیک شاعره نین بیر نئچه رباعی و بیر ایکی پارچا دیگر شعریندن باشقا الیمیزده هئچ بیرشی یوخدور.

مهستی دن بحث ائدهن باشقا منبع لرده چوخ آزدیر، آنجاق یئنده شاعرین حیات و یارادیجیلیق یولونو اؤگرنمک اوچون بو منبعلره مراجعه ائتمک گرگ دیر.

مهستی حقیقنده بحث ائدیبا ایلک معلومات و ثرن منبع بؤیوک صوفی شاعری فرید الدین عطارین (۶۲۷-۵۳۰ هجری قمری) «الهی نامه» اثری دیر. اورادا مهستی یه حصر اولونموش کچیک بیر روایت و ثریلیر. همین روایتده مهستی سلطان سنجرین (۵۵۳-۵۱۲ هجری قمری) ندیمه سی کیمی کؤمتریلیر و «تمیز گوهرلی مهستی دبیر» دیه خاطر لانیلیر. شاعره نین وفاتیندان صونرا بیر سیرا مختلف الیازمالاری و چاپ کتابلاریندا اونون آدینا ۵۰۰ قدر رباعی و بیر نئچه غزل، قطعه و باشقا کچیک شعرلر ضبط اولموشدو. لیکن آیری-آیری منبعلرده دقت یتیرنده مهستی آدینا ضبط اولونان بومقدار شعرین معین حصه سی دیگر مؤلفلرین آدینادا قیده آلینمیشدیر. آنجاق بو شعرلرین مهستی یه می یا باشقا شاعره عاید اولدوغونو معین لشدیرمک چوخ چتین بعضاً ده غیر ممکن دور. عین بیر رباعی آیری-آیری منبعلرده مختلف مؤلفلرین آدینا قید و ضبط اولونوب. حتی بعضی رباعیلر ایکی یوخ بیر نئچه صنعتکارین آدینا استناد ائدیلمیشدیر. مثلاً: باکی شهر الیازمالار خزینه سینده ساخلانیلان «امیر احمد و مهستی» داستانی آدلی بیر کتابدا، مهستی آدینا چیخیلان بیر نئچه رباعی عین زماندا دیگر منبعلرده عمر خیام و باشقا صنعتکارلاردا استناد ائدیلمیشدیر.

مهستی شخصیتی و اثرلری میلادی XIX-عصر دن باشلی اراق بیر چوخ غرب و شرق عالم و شرق شناسلاری نین دقتینی جلب ائتمیش دیر. فرانسه شرق شناسی آ. روسوفون ۱۸۴۱ ایلده الجزایرده چاپ اولونموش «شرق پاراناسی» آدلی کتابی بیرنجی غربده نشر اولونان اثر دیر کی، مهستی باره ده جدی ملاحظه لره محتوی دیر. شاعرین بیر نئچه رباعی سینن فرانسه دیلینه ترجمه سیننی و ثرمیش دیر. دیگر غرب شرق شناسلاریندان: پ. هورن، ا. برآون، ی. ریپکا و دیگر مشهور عالم لر اؤز اثرینده مهستی دن بحث ائتمیشلر.

آذری تور کجه سینده مهستی رباعیلرین مؤلفی شاعره نگار خانام رفیع بیگ لری اولموشدور. بو ترجمه بیر نئچه دفعه تجدید اولونموشدو. نگار خانم ترجمه نی مشیر سلیمی

۱- شاعره نین دور و نه عاید قلمیندن چیخان صابر ترمزی یه یازدیغی بیر پارچا شعر دن باشقا هله لیک الیمیزده هئچ بیرشی یوخدور.

وصدر كشاورزمنتخباتلارينا داخل اولان شعرلر اساسيندا ائتميشدير كه تامفله قيدائتمه لي
ييك بو رباعيلرين چوخو مهستي نين يوخ ديگر مؤلفلارين كي دير.

۱۹۶۳- جوايلده آلمان شرقشناسي فريتس مهير مهستي خانمين حيات و ياراديجيلىقى
بارده چوخ جدى علمي تدقيقات ايشي آپارميش «گؤزل مهستي» آدى ايله ايكي جلد كتاب
نشر ائتميشدير. بوايه مهستي ارئين اوگر نهمه سينده يني بير آدديم دير.

بيرنجي كتابين بيرنجي بؤلهمه سينده رباعي ژانري، اونون منشا و خصوصيتلري، فارس
ديلينده يازيب يارادان ايلك قادين شاعرلر ده رابعه دن صورنا مهستي و اونون حياتي و
ياراديجيلىغيندان صحبت آچيلير. فريتس مهير مهستي حقينده معلومات وئرهن مؤلفلرين
ملاحظه لريني تحليل ائدير اونونلا باغلي اولان چوخ زنگين ادبياتي احاطه ائدير. مؤلف
بو بؤلهمده عين زماندا مهستي اثرلري نين ده قيسا تحليليني وئرير.

فريتس مهير اثرى نين مزيتي اوندا دير كه، او، مهستي ادبي ميراثيني ان قديم و معتبر
منبع لردن گؤتوروب، شبهه دوغوران خيلي رباعي و بيرنجه باشقا شعرلري مهستي ادبي
ارينه داخل ائتمه ميشدير.

فريتس مهيرين استناد ائديگي ان معتبر منبع لردن بيرى ميلادى XIII- عصرين اورتا
لاريندا توپلانيب، ترتيب ائديلميش خليل شبروانى نين «نزهة المجالس» آدلى رباعي لر
مجموعه سي دير. بورايا چوخوسو آذربايجانلى اولان ۳۸۰ شاعرين رباعيلري توپلانميش
دير. مجموعه ده نظامي گنجوى دن ۱۰، حكيم عمر خيام دان ۳۳، مهستي گنجوى دن ايسه
۷۵ رباعي وئريلير. فريتس مهير بورباغيلرين مهستي يه عايد اولدوقونا شبهه ائتمير او نلاري
مهستي نين كي حساب ائدير.

مهستي رباعيلريندن ضبط اولونموش ديگر معتبر منبع لردن بيرى ده عبدالله جوهرى
تبريزى نين ۱۲۸۸/۶۸۶-۱۲۸۷/نجى ايلده ترتيب ائديگي «شرح قصيدة حلولىه» آدلى
مجموعه دير كي بورا دامهستي نين تكجه ۳ رباعي سي واردر

بو بارده مهم منبع لردن بيرى ده ۱۳۴۲/۷۴۲-۱۳۴۱/نجى ايلده تاماملانميش
«مونس الاحرار فى دقيقة الاشعار» مجموعه سي دير. همين مجموعه حاضر دا نيويورك دا ه.
گورگيانين شخصي كتابخاناسيندا ساخلانيلير. اؤزوده آفتوگراف نسخه دير. بورا دامهستي يه
عايد ۳۴ رباعي قيد اولونموشدور بيزده فريتس مهير كيمي بو ۳۴ رباعي نين مهستي يه عايد
اولدوقونو قبول ائدير يك.

بونلردان علاوه حمداله مستوفى قزوينى نين «تاريخ گزيده» اثرينده، ابوبكر بن على
اشكدارى نين «مجمع البحور»، مسافر بن ناصر بن «انيس الحلو اوليس السلوا» آدلى مجموعه
لرينده ميلادى XIII- عصرده ن بو يانا بير سيرا ايران، تركيه و اوروا كتابخانالاريندا
ساخلانيلان جنگك، بياض و تذكرة لرده مهستي آدينا خيلي شعرلر قيد اولونموشدور.

بو معتبر منبع لرین بیرچوخونو نظردن کئچریم، اؤگره نن فریتس مهیر ۲۷۵ رباعی و ۱۹ باشقا شعر بارچاسنین مهستی نین کی اولدوغونو بیلیب اؤز اثریته داخل ائتمیشدیر. لیکن فکری میزجه بونلارین دا بیر قسمی مهستی نین شعری اولوب اولمادیغی شبهه آلتیندا دیر. حتی فریتس مهیرین ئوزوده بئله بونلارین هامیسنین مهستی یه عاید اولدوغوناشبهه ائدیر. و اؤ زتردودونو قید ائدیر. بودورکه، بیر فریتس مهیرین مهستی نین کی حساب ائتدیگی رباعیلردن ۲۰۷-قدر معتبر منبع لرده کیلری قبول ائدیپ، اونلاری قلم دوستوموز ادبیات علملری دکتر وخلیل یوسفالی ایله بیرلیکده آذری تورکجه سینه چویریم، گنیش بیر مقدمه ایله بیرگه، باکی داچاپا تقدیم ائدیک. اثر ۱۹۸۰ نجی ایلده چاپ اولوناجاقدیر بودور همین ترجمه ده ن بیر نتیجه رباعی تقدیم ائدیریک.

دوداغلاریم چات-چات ، گؤزلریم یاشدی ،

سنین غم اوخلارین باغیریمی دئشدی .

دایاز سوگوروندو منه محبت ،

آیا قیم دین ده باشیمدان آشدی .

سن سیز قوی اورگیم هنج شاد اولماسین ،

بودونیا قوی سن سیز آباد اولماسین .

الهی ، دییرم ، وصال گنجه میز ،

قاطی ظلمتیندن آزاد اولماسین .

دئدیم : - بیر بوسه یه لبیم محتاجدیر ،

دئدی : - بوسه میزین قیمتی جاندیر .

عقل بارماغینی وردو بؤیرومه ،

دئدی : - هاوایدیر ، دینمه ، آماندیر .

باخیرام ، بوینوندا بیر قارا خال وار ،

او ، مرمر بدننه شوه تک پارلار .

سانما بدنسی نین نشانییدیر او ،

بیر دامجی قانیمدیر بوینوندا ، ای یار .

پائیز شراب ایچدی آغاج ژاله ن ،

باهار چیچک لندی بو پیاله دن .

چىچىك آچماق اوچون ، چىمنە بىر باخ !
مىنلرلە طشت تويدو قىزىل لالەدن .

اى كوك ، مۇدنه جان اولسون قىربان ،
او حورى نىسى كورسە ، دى : - آمان .
گۇردوم مەستىنى يول كىارىندا ،
سەننى عشقىن ايله وئرىر ، شىرىن جان .

آند اولسون گونشە - آل ياناغىنا ،
آند اولسون او مشكىن زلفون طاقىنا ،
گىجەلەر ايمتەرم گۇزىياشى سېم ،
سەننى يورد سالدېغىن قىلباطاغىنا ،

سەننە ورولان يەنە قايتدى ،
وصلە تىشە اولان ، يەنە قايتدى ،
يەننى قەس دوزلت ، قايقى دىنى سې ،
قانادى قىرىلان يەنە قايتدى .

غەمزن چوخلارنى اينجىدىب البت ،
چوخونوسارسىدىب او موزون قامت .
مراد شامەتەننى وفايلا اوينا ،
آخرمات اولاجاق سەن دە قىسمت .

كۇنول مەبەتەن سۇز آچسا اگر ،
اولجە هر سۇزو ھىجرىندەن دېر .
خمار گۇزلىرىنى نازلا آچاندا ،
مەھننە دوشنلەر شادلايىپ گولر .

يىرلەر باخماكە ، تورپاق سۇگورر ،
گۇيلەر باخماكە ، گون سالار نظر .

غیرتدن ئولەرم ، ای جانان ، ایجان ،

سنی یوخودا دا گۆرسه بیر نفر

بو گنجه آیریلیق ، هجران دمیدیر ،

صباح نوره گیمین نالان دمیدیر .

ای گۆز، سن قان آغلا ، فرمان بئله دیر ،

ای اورهك ، سن ده یان افغان دمیدیر .

مشکویارادار کن چین ده کی جیران ،

زلفونون عطریندن اولار پریشان ،

آه و ناله اندر سحره قدر ،

غمینله بیر گنجه کیم اولسا ، جانان !

بولودا دشمندیر همیشه او یار ،

همیشه کونشین نورونو آزار .

اگر گۆز بیه کیم دگیسه ، نهدن ،

صولارا غرق اولوب مدام او دلدار !؟

ای ساروان دئیه سن سفرنکرین وار

قویمان یورغونو، بوردا، نه اولار !؟

اگر ده وه سنه یوک داشییرسا

غم یوکودا شییرام منی ده آهار

ترجمه ائدنلر دکتر غلامحسین بیگدلی و دکتر خلیل یوسفلی

آقار سۆزی - مثل لری - اصطلا حلار

آله آداما عقل وئریب، گۆز وئریب * آله، آدامین کورقوشونودا اهل ائله سین *
 آله آدامی اول، شیطان دان قورخما * آله آدامی دا اولماسان شیطانا یولداش اولما *
 آله ائششگی تانیردی بوینوز وئرمدی * آله آغزیندان ائشیدسین آله الی هر الدهن
 اوجا اولار * آله ایسته مه بنده نئیله سین * آله ایسته ییب حضرت عباس قویسا * آله
 ایکی یوموروغی بیر باشا وورماز * آله ائله مه سین * آله ائلیه نه بنده نئیله سین * آله
 باغلا یان قاپینی هئچ کس آچا ییلمز * آله بئش بارماغی بیر جور یاراتما ییب * آله بیر
 آرہا قدر شانس وئرسین * آله بیر دیل وئریب ایکی قولاق بیرین دی ایکی سین ائشیت *
 آله بیر طرف دن یاغلا یاندا بیر طرف دن آچار * آله بیلیرکیم قازانا کیم ییبه * آله بؤیوک
 آلتی گن * آله بؤیوک دور * آله جیغالا بال وئرمز وئرسه ده خیرین گؤرمز * آله حقدیر
 حق یئرینده ده اوتوروب * آله داغینا باخار قار وئر * آله دان قورخان بنده دن قورخماز *
 آله دان کلمه سه بنده دن نه گلر * آله دان گیزلین دگیل سندن نه گیزلین * آله دان نا امید
 شیطان دیر * آله درد وئریب درمان دا وئریب * آله دردی، چکنه وئر * آله دده ننه دن
 مهربان دیر * آله دیشی کیمه وئریب. ایشته انی کیمه ؟ * آله روزینی آز چوخ ائدر اما
 کسمز * آله ساخلا سینین دعواسی یو خدور * آله سا خلا یانی قورد یشمز * آله سندن محال
 ایش ایسته مز * آله سیز یترده یاشاما ق حاکم سیز یترده یاشاما ق دان یه ی دیر * آله صبر
 ائلیه نی ایستر * آله عقل پایلا یاندا هانسی کول دبی بنده قالمیش دین * آله عمری ایکی
 دفعه وئرمز * آله قارقاد. گیل گؤز او یا * آله قوجالیق لان پولسوز لوغی بیر یتره صالحا سون *
 آله کریم دیر * آله کورقوشون روزوسون یو واسیندا یتیر * آله گئچ توتار آمارک توتار *
 آله مظلوم لاری سن کؤمه گی دیر * آله منه بنز وئرسین تئز وئرسین * آله نجار دگیل آما
 تخته قاپینی بیر بیرینه یا خشی تیکر * آله وسیله ساز دیر * آله لہین آغا جینین سسی یو خدور *
 آله لہین ایشلرینم ال اوز اتما ق اولماز * آله لہین ایشی کیچیک ایش دگیل * آله لہین ذکری
 قلبی ایشیق لان دیرار * آله لہین صاباحی چو خدور * آله لہین کیچک صبری اوتوز ایل دیر - مین
 ایل دیر * آله لہین لعنتی نه دگمز * آله لہین هر قدر پیس بنده سی اولسا او قدر ده یا خشی
 بنده سی وار * آله ووران آغا جین سسی چیخماز * آله وئر دیکجه بنده گمانا دوشر * آله
 وئرندہ با جادان ضالار * آله اللہ آله دنسن آجینگی گلمز * آله هامی زادی بیر نفره وئرمز * آله
 هر کسین قلبینه گؤره وئر * آله هر کسه هر نه وئریب غلط وئر مه ییب * آله هر کنسه
 هر نه وئرسه آدین صورو شماز * آله لهم بیر بیر * آله هئچ عزیز ی ذلیل ائله مه سین *
 آله هئچ کسی آجلیق ایلن امتحان ائله مه سین * آله ایسته یین، قارین قوی اولماز *
 آله یان دیران چراغی هر کس پوفله سه سا ققالی یانار * آله یانیندا دا آدامین آدمی گره ک *
 آله یی بیر آدام گؤر مه ییب عقل ایله تانی ییب * آله یی چاغیر تازینی بوراخ .

طوپلایان: علی اصغر خرم شانجانلی

خلق شاعری «سهند»

بولود قاراچورلو «سهند» ۱۳۰۵-نجی ایلهده مراغه شهرینده، بهارین طبیعتنه جان وئردیکی، داغلار- دره لر یاشیل دونو کئیدیکی، قوشلار شوقه گلیب جهجه ووردوغو گونلرینده آنادان اولموشدور. گنج مطلب، آنا اولاجاغی شوقی ایله، نگران و صبر سیز لیکله، یان اوطاقدن قدم وورور.

- گوزلرین آیدین اولسون! اوغلون اولدو. دئییه، اوناموشتولوق وئرلیرکن، گوی شدتله گورولدادی. ایلدیریم شاخدی. قارا بولودلار ایری دامالارینی سپهلمهیه، سئلر- سولار شاقیلدا ایب آخماغا باشلادی. جوان آنا بونو خیره یوراراق، اوغلونون گویدن الهنن برکت و رحمت ایله دنیا یا گلدیگینی سویلیدی. بلکه، ائله بونو گوره ده اوغلونون آدینی «بولود» قويدو.

سجل آلیرکن، بولود سوزو اداره ده کیلره، «آنا شیلماز» اولدوغوندان، «بهلود» یاز سالاردا، هامی اونو «بولود» سسلرایدی.

دوغولدوغو عائله یوخسولدا اولسا، (آناسی شوغر، آناسی ائو قادینی ایدی.) جیران خانیمین ایستی قوینوندا نوازش، محبت و اورهك اوخشایدن لایلا یلاری ایله دیل آچیب بویویور. آنا قایغیسی ایله فرحله نیب، یاشا دولور، بولود همیشه آناسینی درین بیر احترام و آناسینی سؤنمز الهی بیر عشق ایله یساد ائدردی. او، او شاقیلخ خاطره لریندن بئله یازیر:

کوکورد کبریتیله هر آخشام اوستو ،
اونلوق لامپامیزی آنام یاخاردی .
دوزولردیک هامی کرسی باشینا ،
سماور قایناردی بوغوقالخاردی .

آتام چوخ گنجهر ائوه گلمزدی .
سفرده اولاردی یاییخان-قیشی .
سوز-سوزه گلنده آدینا آنام ،
دئیردی : «چول قوشو ، بیاهان داشی .
* * *

هر گنجه آتامی ، صبر ائله مدن ،
قیله شورهامیزی توکوب یئیردیک .
چوخ واخ باشیمیزی آتیب یاتاردیق ،
بعضاده اوتوروب ناغیل دئیردیک .
* * *

آنامهن مهربان ، هزینلی سسی ،
ایندیده وار ، هله قولاغیمدادیر .
سنویملی ، وقارلی توتقون سیماسی
ائله بیل ، گوزومون قاباغیندادیر .

بولودبؤیودوکجه، عقل-کمالاچاتدیقجا، حیات ویاشایش اونوسیلکه لمگه باشلایر.
استبداد ماملارینین رحمسیزه سینته تالانی، ملکدارلار طرفیندن کندلیلرین رحمسیزه سینته
استتماری و ظلم، ستم بویوندوروغو آلتیندا ازیلیدیگینی، انسانلیق حقوقیندان محروم
اولوند وقلارینی گورورکن، هیجانا گلیر، بشیننده: «نه ایچون؟ نه ایچون؟ نه ایچون؟»
سئواللاری جولانا گلیر.

۱۳۲۴ نجی ایلده وجودا گلن آذر انقلابیندا فعال بیر صورتده شرکت ائدیر.
آذربایجان و کردستان خلقلری اسارت زنجیرلرینی پارچالایب، آزادوشن بیرحیات قوردوقدا،
بولودوندا اوره گی آچیلیر. بلبل کیمی دیله گلیر. چیچکلنمکده اولان یئنی حیاتا نغمه لر
قوشماغا باشلایر. لکن، بو آزاد حیاتم اوزون سورمدی. منافعی خطرده دوشموش لشخور
لارین و اونلارین چیره یئینلرینین گوزلرینی قاماشدیردی. «تجزیه» دامغاسیله یئیندن
آذربایجان و کردخلقلرینین آزادلیغینی بوغدولار. یئیندن یامغین، قیرغین و تالان باشلانندی.
استبداد نوز شوم قانادارینی ئولکه یه گردی. قارداش ایله، قارداش قانی توکولدو.
زندانیلاردولدو. دار آغا جلاری قورولدو. ئولکه بیر ماتم ائوپنه اچئوریلدی. اون مینلرله
گناهسیر انسانلار سورگون اولوندو. وطن گلزار لیغلاریندا پایتوشلار اولماغا، اولاد
لاری باش گوتوروب، اوز یورت-یووالاریندان اوزاقلاشماغا، غربت ائللرده فلاکت و
بدبختلیکلکه گون کئچیرتمگه باشلایرکن، شاعرین سسی اوچالیر.

قارقیش زمانه نین قانونلارینا !
قارقیش اوره کلری آیرانلارا !
قارقیش انسانلاری قفسه سالیب ،
بشر حقوقیندان دم وورانلارا !

کیمه دئمهللیک دردی میزی ییز ؟
«دیل بیلن» کیمدی ، «سوز آنلایان» کیمدی ؟
اسیر بیر ملته ، محکوم بیر ائله ،
قایغی چکن کیمدی ، آغلایان کیمدی ؟
دیه رک، خلقین اوره ک سوز و نو عالمه یئتیرمکه چالیشیر . بوشعدئیلیرکن، طاغوت
رژیمینن نماینده لری، باشدا اشرف پهلوی اولماقلا، حقوق بشر جمعیتینن «بین الخلق
یغینجاغبندا «بشر حقوقوندان دم وورورد ولارا
«سهند» عمرو بویو استبدادا، ظلم-ستمه واسارته قارشى آمانسيز اولویدور. بعضیا،
دولموش قارا بولود کیمی، گورلایب، ایلدیریم کیمی شاخاراق:

دیلمی دالیمدان چیخارتسالاردا ،
قوی قارداش دردی می دئیم ، باری بیل .
گوئیندهن-قوزئییه ، شرقدن-غربه ،
هانسی خلقی گوردون بیزیم تک ذلیل ! ؟

ملی آزادلیقلار عصری اولسادا ،
هر یترده ، هر یاندا آدی بو عصرین .
نه ائتمک ؟ دنیالی بوغدا دوتسادا ،
کهلیگین روزیسی چینقیلیدیر . همین ! . .

بو شرف ، بو شوکت ، بو «قدرت» بو «شان» ،
هورا ، دوغرونداندا بیزه عار اولسون !
حیاتین آمانسيز بیر قانونی واز .
تعصب سیز بیر ملت گرک خار اولسون !

بوسوزلردن اوخوجو او نو بیر ملتچی شوونیست کیمی تانیماسین . او، اوز بومسئله نی
یاخشى آیدینلاشدیریر:

من دئیرم «وستون نژاد دانام» من ،
دئیرم ائللریم-ائللردن باشدی .
منیم مسلکیمده ، منیم یولومدا :
ملتلر هامیسی دوستدو-قارداشدی .

باشقا بیر یترده :

آنجاق بیر سوزوم وار :

منده انسانام ! . . .

دیلیم وار ، خلتیم وار ، یوردوم-یووام وار !
یتردن چیخمامیشام گوبه لك کیمی ،
آدامام! عقیلم وار ، ائلیم-اویام وار .

قول یارانمامیشام-یاراناندا من!

هئچ کسه اولمارام نه قول نه اسیر .

قورتولوش عصریدیر انسانا بو عصر ،

اسیر اولانلاردا بوخوون کسیر ! . . .

بو پارچالاردان آیدین گورونورکه، شاعر اؤز ملتینین ظلم-ستمین قورتولوشونو
و آزادلیغینی طلب ائتدیگی کیمی، بوتون دنیادا اولان خلقلریده اؤزونه دوست وقارداش
بیلیر. «سهند» بیر خلق شاعری اولاراق، اؤز یارادیجیلیق، تالانت واستعداداپله آذربایجان
ادبیات خزینهسینه ان قیمتلی و اؤلمز اثرلر وئره بیلدی. هنر و شعريله پارلاق بیر اولدوز
کیمی پارلادی. او، درین گؤروشلو بیر شاعر اولاراق، اؤز خلقینین گؤرن گؤز، دوشون
بئینی ودؤگون قلبی اولموشدور. وطنین تالان، خلقینین اسارتده فلاکت وهدبختلیکله
یاشادیغینی، تاریخی، مدنییتی تعریف و انسکار ائدیلمدیگینی، وارلیغی چئکتندیگینی
گوردوکجه، آلولانیب-شعله لئرهك، آزادلیق! . . . دئییه، باغیریر، اسارت زنجیرلرینی
چئینه ییب، پارچالایر، کسکین قلمی ایله مبارزه یوللارینی ایشیقلا نذیریردی. او، یاخشی
بیلیردی کی، حیات و یاشاماق حقیقه مسالیک اولماق ایسته یین انسان ، گرهك جانیندان
کئچسین.

کیم دئیر اؤلومدور جانندان کئچمک ؟

بوئولومدن دوغور باشقا حیات !

انسان نوز جانیندان کچمهسه دئمک ،

ابدی حیاتا چاتارمی ؟ هیهات ! . . .

دئیہ، درین فلسفی گوروشلرله خلقی قطعی مبارزه یه چاغیریر. بوگون الدهه ائدیلمیش آزادلیق، اؤز جانیندان کئچمیش شهیدلرین آل قانلارینین محصولی دگیلمی؟!... او، یاراتدیغی انقلابی ولیریک شعرلری ایله کفایتلنمه یب. تلاطم ائدن آرزو و ایستکلرینی داهادا گئیش و اساسلی بیر صورتده خلقینه یئتیرمک ایچون، خلق فولکلورینا، توکنمز زنگین آغیر ادبیاتینا اوز دوندریب. «دده قورقود» داستانلاریندان الهام آلاراق، ادبیات عالمینه «سازیمین سوزو» کیمی ئولمز و ده گزلی بیر اثر یاراتمیشدیر. «دده قورقود» داستانلاری «سهند»ین نظرنی اؤزونه جلب ائتمه گی تصادفی دگیل. بو کتابدان یوکسک انسانلیق صفت و دو یغولاری اؤزونه یتر دوتموشدور. هر بویو گؤتورسن، اوردانا محبتی، آنا قایغیسی، پاک سؤگی، قادیلیغا احترام، وطنه باغلیلیق، مردانه لیک و آزاد حیات گؤروشلری ان گؤزل و جانلی بیر صورتده جلوه له نیر. «سهند» بونلاردان الهام آلاراق، هر داستانین باشلانغیندا یازدیغی [مونولوق] و صونوندا کی [پرولوقلاریندا] اؤز دنیا گؤروشلرینی درین فلسفی افاده لر ایله، آزادلیق و شن آرزولارینی سؤزاینجی لری ایله قلمه کتیریر. خلقیمیزی. «تبه گؤز» کیمی قان ایچنلر ایله مبارزه یه چاغیریر.

«سهند» و اونون یارادیجیلیغی حقینده دانیشماق و اونو اولدوغو کیمی تانیماق ایچون اثرلرینی دریندن مطالعه ائتمک لازیمدیر. شاعر «سازیمین سوزو» اثرینده بیر متفکر کیمی، حیاتین درینلیک لرینه جوماراق، خلقی اؤزونو تانیماغا، سؤندورولموش ملی شعوری اویاتماغا، قارانیقلاردا مشعل آختاراراق-آزادلیق و مبارزه یوللارینی گنجلیگه نشان وئرمگه چالیشیر. بعضاً، اونا ائله گلیر کی، هر شی: حیات، طبیعت حتا انسانلار بئله درین یوخویا دالمیش. دنیانین خیرینی-شرینی آتمیشلار:

گنجه نین قوینوندا وقارلی داغلار ،
سانکی ایدی بیر یوخویا باتمیش .
دره لر ، تپه لر ، مشه لر ، باغلار ،
دونیانین خیرینی-شرینی آتمیش .

باشقا بیر یئرده:

انسان حقینی ایتیره ن گوندن ،
باشی داشدان-دأشا دگیر هر زمان .
سعادت چیرانی قاچیر اؤنوندن ،
سیلدیریم یوللاردا قالیر سرگردان .

آزىب اۋز لوگوندىن ايتكىن دوشىندە ،
قورت كىمى ، اۋزونون قانىنى ايچىر .
اۋزونو آختارير بىلىم نىرەدىن ؟ . . .
چاليلار ، تىكانلار آياغىن بىچىر .

چاشمىش ، يولونو ايتىر مىش ، مقدراتىنى يابانچىلار تاپشۇرىپ ،
حقىقەتە گۈزىوموش
خلقە ، بابالارىنىن مردانەلىكلىرىنى اوزلىرىنە چىكرەك ،
ازل گوندىن قەرمانلىق ،
مردانەلىك ، قوچاقلىق .
وطنىمىن - ائللرىمىن ،
آدسانىيلان ياناشىدىر .

دوغرىداندە هر انسانلىق ،
فخرى اولان سىجىلەر ،
بو ائللرىن - اوبالارىن ،
ائكىز تاي بىر قارداشىدىر .
داھا صونرا:

هر دردىن دوامىن آختارماق گرەك .
نە چىخارىيىخىلىپ ، زارىلداماقدان ؟
تلاشسىز قوللارىن قوتى اوماز !
يول كىتمەسە چاتماز مقصدە انسان .

سحرى آختاران كىچەدىن قورخماز .
آليرام اليمە تلاش عىباسىن ،
اگر گۆيدىن-يىترە قطران ياغسادا ،
اوزوب ، كىچەلىيم ظلمت درياسىن !

گورولدىگو كىمى ، شاعر اۋزەھقىنە چاتماق ايچون ، هر چىتىلىگە سىنە گىرىر . حتا ،
جانىندان كىچە گى دە لازىم بىلىر .

شاعر ، «قاراجىق چوبان» داستانىنىن گىرىش بەشىندە ، قارائلىق ، دارظلماتدا آوارا ،
سرگردان گزمگزه گلىب پىرايشىقلىغا چىخىر . بوردا توز-تورھاق باسمىش بىر كىتابخاندا ،
كەنە بىر كىتاب اونون نظرىنى اۋزۈنە جلب ائىدىر . اونو اوخودوتجا ، شاعرىن خىال

قوشوقاناد آچاراق، گۆيلره قالخير. داغلار، دره لر آشاراق نهايت، گليب اوغوزائللرينه چيخير. دردلى شاعر، اوره گيني ائللر آتاسى «دده قورقودا» آچير:

زماندير بيزلره فلک-گۆز اگيب .

پولاد اوزقيلينجلار قيندا پاسلانيب .

شاهباز آيقيرلارين هئي يى كسيليب .

جدالار اگيليب ، كندير اوفانيب .

اودالار تالانيب ، ائولر يخيليب ،

مرد ايگيدلر ئولوب ، اورهك داغلانيب .

حصارلار آلينيب ، اوردو باسيليب ،

دوداقلار نيكيلىب ، قوللار باغلانيب .

آلتونلويان ائولر تالانا گنديب ،

ائوييهسى گئجه كوچه ده ياتير .

بوز بالتاسى كيمي جومرد ايگيدلر ،

ديوارلار ديينده پورتاغال ساتير .

والا... اوره گيني درده سالان، هئچ كسه آچا بيلمه يين سؤزلرينى بير-بير «دده

قورقود» ا دئير. اوندان مدد ايسته ير. او، دانيشديقجا، ائلين-ائلاجه ييلنى ماتسمات؛

حيرت ايچريسينده اونا باخير. جوايندا:

اوغول ! نيه مندن همت ايسته رسن ؟

تورباق اسيرينين الينده نه وار ؟

هر عاشيقين بئش گون دورانى واردير .

هر عصرين ئوزونون بير «قورقودو» وار .

باشقا بير يئرده:

آتائين آدينى باتيران اوغول ،

آتائين يوردوندا قالماسا ائىي دير .

ايگيدده-ايگيدليك ، ناموس ، عارگرهك !

ناموسسوز اوغوللار اولماسا ائىي دير .

بئله ليكله، شاعر، هر فرد ويا ملتين ئوزونه متكى اولماغيني، ئوز مى ناموس و

شرفيندن اؤزو دفاع ائتمه لى اولدوغونو ايره لى سورور. بو بير واقعت دير. اؤزگه لر دن

كەمەك اوماق غلطدەر .

«يەكەل اوغلو عمران» داستانين باشلانغۇچىندا، شاعرىن خيال طرلانى يىتتە چوشاراق، قانا د آچىر . او، وارلىغىن-ھاياتىن سىرلر يىتتە باش آچماغا، زمانى بىر قىسە اوخشاتماغا، ھاكىمەلە اللشەرك نھايت يىتتە انىر . واقىعتى ترنمە باشلاپاراق ،

من گۇردگوم دونيادا ،
ھەر شى آشكار ، آيدىندەر .
گونش واردر ، ايشىق وار .

انسانلار محكوم دگىل ،
چىچەك آچىر ، بار وئىر .
ھاياتىندان ذۇق آكىر .

انسانلىق وار ، دوستلوق وار .
شۇگى وار ، محبت وار-
من گۇردويوم دونيادا .

شاعر ئوزو ايچون بىر عالم يارادىب، اونون دونياسىندا آزادلىق وار. شۇگى و محبت اوردا ھاكىم سورور . انسانلار قايغىسىز دەر . آنجاق، او، بوشن ھاياتى آزادلىغى ئوزو ايچون آختارمىز .

من تك ئوزوم دگىلم ،
خىلقىمىن ، ائللرىمىن
نبىنى من ايلن وورور .

ھەر قلىم چىرپىناركن ،
كۇگسومندە بىر اورەك يوخ ،
ملىون اورەك چىرپىنەر .

من او كەنگم كى ،
دونىادا ھايات آدلى
شەلەپە وورولموشام .

يانسامدا ، باكىم يوخدور ،
ازلدن بو سودادا ،
يانماغا دوغولموشام !

او، بىر خلق شاعرى اولاراتق، وطنىنى آزاد، خلقىنى خوشبخت گورمك ايسته يردى.
افسوس!... كه امانسىز اولوم اونو، آزادلىغىن ايلك بهاريندا بيزدن آيردى. «سهند»
«ساوالان»، «حيدر باباداغلار يتىن اتكلرى لاله، ياسمنله دولدوغو، ككلىكلرى قاققيلدا دىغى،
بلبلرى جهجه باشلادىغى زمان؛ او بويوك انسانى، شعر و ادب شاهىنى بيزدن آيردى.
قايىنايب-قالخان شعر بولاغىنى قوروتدو.

آنجاق، او، ئولمه يپ! آلولا ندىردىغى شعر و هنر مشعلى ايله ئوزو ايچون بىر
ايدىت يارادىب.

«شاعرىن عالمى ئولمز ، اونا عالمده زوال يوخ!»

دئين بويوك شهرىلار ين دئدىگى كيميدىر. او، وطن و آزادلىق اوغروندا ايشىق
سالاراتق، شمع كيمي اريسده، خلقىن اوره گينده هميشه ليك ياشا ياجاق، عاشىقلار ين سازيندا،
خاندنلر ين نواسينده ياد ائدىله چكدير.

«سهند»-«شهر يارا» يازدىغى نامه سينده:

داغلار ي قوپاراتق، دره لر دولسون ،
كۆپوكلو چاپلار ي جالباق دوزه ،
ياشار سين قوروموش كوللار ين كوكو ،
زميلر كوز ، كوييه تيكمه سين بلكه .

«سهند» ده گل آچسين ، «حيدر بابا» دا ،

اوزرينده چادير قورسون، «شهر يار» .

باخاق چيچكله نن يوردا ، شعر يازاق .

شاعرده بختيار ، شاعرده بختيار .

دئيه، آرزولادىغى آزادلىق باغيتىن بارىنى درمك اونا قسمت اولمادى. بو بيزيم
ايچون يامان بىر نيسگيل، ساغالماز بىر يارا اولدو.

او، هله اون ايل بوندىن قاباق يازدىغى شعره ئوز آرزو، و ايستكلرىنى ترنم
ائتمكله، ظلم، ستم سارايلار ينين داغىلاجاغىنا اينانيردى. آزادلىق جىارچيسى كيمي،
كله چكدن مژده وئره لك:

شاعریم! سوزومو غربته سالما!
تولاق آس، دلیادا گور نه سسدیر.

باغریوی سیخماسین آتیلان توپلار،
قیریلان زنجیردیر، سینان قفسدیر. دئیر.

«سهند» ۱۳۵۸-نجی ایله فروردین آیین ۲۱-نده گنجده ساعت ایکهده قلبخسته لیکندن، ابدی اولراق حیاته گوز یومدو. اونون تولوموخلقیمیز ایچون ملی بیر ماتم، ادبیاتیمیز اوچون یثری دولماز بیر ایگی اولدو.

گنجعلی صباحی

تواش اولدور مجریزه ۱۱-نجی صایین راسا خیرک، دزه لیش لری آادین

دوغو	یالیش	ا	ب
تصب	قیب	۲۰	۵۵
تصب	اسب	۲۲	۵۹
حرف	حزبت	۲	۶۱
مستدی	مستدی	۱۰	۶۱
مستدی	مستدی	۱۴	۶۱
الین	ایشین	۱۷	۶۱
سلطان، بدین	سلطان، بیروین	۲۱	۶۱
سین	سین	۲۱	۶۱
اولدوغوا	اولدوغوا	۲۵	۶۱
قره عاقلین	قره عاقلین	۲۶	۶۱
والین	والین	۱۲	۶۲
یردن	یردن	۱۶	۶۲
دک	دک	۱۷	۶۷
عوره	عوره	۲۷	۶۲
دستی	دستی	۲۲	۶۴
جلال لکین	جلال لکین	۵	۶۲
توشان	توشان	۱۲	۶۵
ترانی	هانی	۵	۶۶
مجموعه سی	مجموعه سی	۲۲	۶۶
بجری	مستدی	۲۷	۶۶
یوخا بیدا	یوخا بیدا	۲۰	۶۶

سەند آدلى بولود

سندن سوراق آلدىقجامن
خيال آتينا مېتركن
دويغو چاھار اولوب كئدەر
دويغولارا دالدىقجامن
ان علوى يوكسك ليكلره
چاتار اوللام، كؤروب سنى،
اؤلمز اولان ائل عاشىقى،
خالقينا، وورغون كئدەنى،
گليپ اؤز اؤزومه، بېردن
كؤره رم كى، قليمده سن
بودا، بېر سېر دېر آنجاق
كى، چېچكلر آچيلاندا
خوش عطيرلر ساچيلاندا
هر باھار
يولدان يېتىشندە
سئبلە بېرگە گلېر
بېلېرم، داغلى سەند
بللېدىرحتى سئىن،
جنت اعلاە دايانماز روھون
چونكى اؤز يوردونا، اؤز خالقينا،
چوخ وورغونودون.
اى سەندا
اولكرېمىز نېبە بس تئز باتدىن؟!

بیزی سن آغلا تدين
سن او ھاك،
دو يغولار ايله گنھېب
علويته چاتدين-چاتدين

ايندى آنجاق،....
بیر ایل اۆتدی
بئله هرگون، هر آن
بیزلریله
گزیشیب سېر ائدیسن،
روحوموزو، دو یغوموزو
ای سهند!
گۆرکئی، نئجه یازمالی واقئدیر!
چونکی داھا
طالعین، دؤنوب سنه
دو یغولارین یاساق دگیل،
گیلئیله مه-گیلئیله مه،
طالعینی.

چونکی داھا
کنج میشندن، سۆز آچماغین، یاساق دگیل،
گله جکدن دانیشماغین، یاساق دگیل،
ائلیوین دین-دین،
دو یغولارین، آغریلارین
شعر آدینا خلقه یشیر!
آل قلمه معنا یوکون
یاز ائیلنه بو سۆزلری
سۆیله ائلین بعضیلری
اویوب گنھېر
قایتار اونو معنا دولو سۆزلریله
دئی!

قاييت اول سن ده اوزون!
هي آخينيپ كئتمه، ساقين،
سؤيله اونا، بيرجه دايان
قونما بو قولدان، اوقولا
دؤن اوزونه، يودوزيولا

يازكي، اويماسين، اويماسين،
ياد فئليتته، ياد سؤزونه
ياز باشا سال!
قايتار. لونو
دوغما ائيله، اوزونه

دور اوره گي داغلي سهنتد!
داغلا ريوين مرهميدير
بو آزادليق، بو انقلاب
ياندی باغريم اولدو خراب...
آمماكي، حيف.....
فلك آدلي بو ناكيشي
اؤز ايشيني ترسه گوره
سهرابي مي الدن آلا
هوش داواسين صونرا وئرهر
بيز گئنده بو دونيادان
دئيلمه ميش سؤز قالا جاق
آنا يوردا، دوغما ائله ،
ايكي باخارگوز قالا جاق
داغلي سهنتد سنين ده چوخ،
دئيلمه ميش سؤزون قاليب
اپندي گرك تۆكولشيدى
قلميندن، دور كي مي سؤز،
چون داها يوخذورتبه گوز.

دور ای سهندا گلیب باهار
کلیبندی، یاز

دور ائلیوه سن گئنه یازا

دور ائلیندن آزانلارین

ائل ایتیریب

یاد لارایله آشانلارین

دوغرو یولون چاشانلارین

توت قولونو گئیر ائله؛

دوغما ائله، شیرین دیله

اؤزون دئییب سؤیله دیکین

«منیم المدن بو گلر»

سنی آی یازیق ائلداشیم

«کچمیشینله ائلم تانیش»

«باش اوجا یاشاماق ایسته سن اگر»

«یاخ گور بابالارین نئجه یاشارمیش»

یاخچی بیلیر دوغما ائلین

سین الیندن بو گلر

باخ کی، بوگون ائل داشیمیز، قارداشیمیز

چوخو گئدیپ ئوزگه یولا

چوخ اؤزونو باشقالاریندا آرایان

یولو ایتیمیش اؤزو آواره قالان،

کیمسه لری،

توت، اؤزینی، گؤستر اونا

دئی

بو اؤزون سن،

بو بابان !

چیکینله نیب معنا یوگون

آشیلماز زروه، آشماغین

یاساق دگیل، یاساق دگیل.

دوغما ائله شعر آدینا،
 اینجی، تۆکوب، دور، قوشماغین،
 یاساق دگیل، یاساق دگیل.
 یتره-کۆیه، سیغیشمایان،
 ائل سۆزوموز یترده قالیب
 دۆرد یانیمیز
 دانیشمامیش، دئیلمه مییش،
 یازیلمامیش، سۆزلر آلیب.
 دور ای سهند!
 سن بو ائله وورغونیدین
 بیلکی ائلین سئویر سنی
 «حمزة اوف» ا دئدیکلرین
 او، دویدوغون، دوشوندوگون
 سۆزلری کی، دئینمه دین
 شعرلرین، تانیسی نین رسولونا
 دئدیکلرین یادیمدادیر
 سن آه چکیب
 دئدین بئله
 «دیلم باغلی اولماسایدی»
 اورهك داغلی اولماسایدی
 یازیم، یاساق اولماسایدی
 وارلیغیمیله هر سۆزوم،
 سازیم، یاساق اولماسایدی.
 دوغما ائلی هارا یلاردیم
 هایدی-هایدی
 ایکیده «باہام کوروغلونون
 قیر آتیلا»
 «قارداش سنی قارشیلاردیم»
 «قورقوت دەدم قوپوزوندا»
 بویونو اوخشار، چالاردیم
 آمانئئدیم، دانیشدیغین،

دوینغولارین، ایستهدیگین،
هر دئدیگین
اگر.....
اولدو
باغیریم آغریلارلا دولدو
دینله سهند!
بونویقین ائله آنجاق،
مقصدینی توشلامیشیق،
حیلهلره اویمامیشیق

تهران فروردین ۱۳۵۹ ح-م-(ساوالان)

سهنددن بیر خاطره

اوگون آیلیق ییغینجا قیمیز بیزده ایدی، مجلس احساس دیزینه چئوریلیمیشدی، دوستلاردو یغورؤ یالرینه دالمیشدیلار؛ سهندین احساسی هامودان آرتیق آشیب داشیردی. ابراهیم پورین زخمه لری سازین تئللرینی دیللندیریردی، والهین سسی انسانی ملکوته آپاریردی.

سهند ابراهیم پوردان ایسته دی (ای وطنیم آذربایجان) مارشین چالسن. ابراهیم پورسازین تئللرینی تیره دیب آهنگی فضایه یایدی؛ سهند مارشین شعرینی اوخوماغا باشلادی، باشقالاردا اونا قوشولدیلار:

ای وطنیم آذربایجان
آدلی-سانلی کئچمیشین وار

ابدی اودلاردان نشان
سن بویوتدین قهرمانلار

قوجا شرقین چراغیسان
تاریخ بویونجا یادگار
سن سن بیزه آنا وطن
سن سن بیزه روح و روان

آزادلیغین بایراغیسان
افتخارلی کئچمیشین وار
سن سن بیزه نعمت و ثرهن
یاشا-یاشا آذربایجان

مارش بیتدی، سکوت بیر آن مجلسه حکم سوردی، هره بیر یاندا یورغون کیمی اوتوروب، گاهدا ایکی-ایکی پیچیلدا شیردیلار.

منده سهندین یانیندا اوتوردوم فکریمده بیر مناسب مطلب دالجا گزیردیم که سهند ایله او باره ده دانیشام... چوخدان فکریمی مشغول ائدهن بیر سورغو یادیم دوشدی؛

اوسؤال بوایدی که سهند کتاپین (چوبان حسن)ه تقدیم اتمیشدی و چوبان حسین توصیفینده بئله یازمیشدی:

«چاغیردیغیم قهرمانیمین تیبیک سجیه لرین جانلی وزمانیمیزه او یغون شکله آنجاق سنین ایگیت سیماندا، اوتوروب دوروشوندا، دوشونوب دانیشیغوندا تا پدیغیم ایچون بو پوئمانی سنه تقدیم ائدیرم.»

من فکر لشیردیم: بو کیمدیر که سهند چاغیردیغی قهرمانی نین سجیه لرینی اونون سیماسیندا تاپیر؟

سهندین چاغیردیغی قهرمان ان جوانمرد، ان عدالت پرور، ان شهامت و شجاعته مالک اولو بیر انساندیر.

مثلا بیر یئرده سهند چاغیردیغی قهرمانین سجیه لرین بئله ساییر:

عصر لردن، عصر لره،

السیز لری تالامایان،

توپوردیگین یالامایان،

دیبلرینه یالان گلمز،

حق یولوندان اوز چئویرمز،

ظلمکارا بویون اگمز،

دالیسینی دشمن گؤرمز،

دیشی اسلان، قوچ ایگیتار،

بوتور باقدا، بو دیاردا،

قافلان کیمی یوواسالمیش،

جیداسینی یئره چالمیش.

خلاصه سهندین قهرمانی اولماق، یا اونون قهرمانینا اوخشاماق آسان ایشدگیلیدیر.

اونا گؤره سهنددن صوروشدوم چوبان حسن کیمدیر که کتاپینی اونا تقدیم ائدیب سن؟

مهربانجا گولومسه ییب دئدی: بیر گون گل بیزه من چوبان حسنی سنه تائیتدیریم.

بوگوروشدن سونرا سهندین سفر لری چوخالیدی، اغلب مراغه ده ایدی، اونا گوره

سهند ایله گؤروشلریمیز آز اولدی، آرادا بیر گؤروشنده ده دوره سی دولیدی، دانیشماغا

او قدر سؤز اولوردی که من چوبان حسن حقیقنده دانیشا بیلمیردیم.

بیر گون روزنامه ده بیر شی گؤزومه چارپدی توجه سیز اوندان گنچدیم، اما اضطراب

روحیمی بۇرودی. یئنیدن قاییدیب روزنامه نین او یئرین اوخودوم یازمیشدی:

«سهند، شاعر ملی آذربایجان در گنشت.»

صون

سەند اولرمی؟

دئیللر «سەند» اولوب، یالان سوز دور بو خبر
آدی ابدیتە قووشان مگر اولر؟!
هئج اولوم وار سوروشون سئوآل وئرین جهانە
خلق یولوندا جانینی قربان وئرین انسانا؟!
«هئج اولرمی سؤیلهیین، سئوآل وئرین جهانە»
جانینی قربان وئرین عزیز آذربایجانا؟!
اولموشدور دئمک اولار سیزجه بئله انسانا
دوغما آناپوردو ایچون آلیشانا یانانا؟!
یوخ «سەند» اولمویدیر، یاشایر آرامیزدا
ینەدە اودؤگوشور بیزیم اؤن سیرامیزدا...
اولوم الین قوروسون قیردین بئله بوداغی
قوشا دایانمیش ایدی اونونلا سەند داغی
دییلر بو اولومدن ساییمیز گنجلر قوجالیدی
ائل-اوبانین نالەسی آسمانا اوجالیدی
اونون و اختسیز اولومو اورگلری داغلایدی
داغ، داش، چؤل، درە، تبه یاماجلاردا آغلایدی
سەند باشی آغاردی، ساوالان هارای سالدی
دنبیز، مئشه، چای، چمن یامان پیس گونە قالدی
بنؤشه گۆی گئیندی یاسمن یاساباتدی
بو یاس بو ماتم اوگون کائناتی آغلاتدی...

ائشيتىدىم اولان گونو بولودلار چاخناشمىشىدى
 اۆلندە كۆي كىشئەيب، اولدوزلار آغلاشمىشىدى
 او، دوغولدوغو گوندىن شىمشك كىمى چاخمىشىدى
 وطن دشمنلىرىنى ياندىرمىشىدى ياخمىشىدى
 اونون فكىرى، امالى ھلەدە الھام وئرنە
 بىزىدە اۆزوكىمى اۆن جىھەپە كۆندىرن
 امللىرى ياشايىر ياشيا جاقدىر ھلە
 ابدى ياشاياچاق «بولود» عمللىرى ايلە
 او «سازمىن سۆز» ايلە ياتمىشلارى اوياتدى
 حىفكە، يارى يولدا اۆزى ابدى ياتدى...
 بولودلار تىك گورلايان يىئەدە گورلو ياجاق
 اوگىتسەدە آمالى، اثرلىرى قالاچاق
 «سەند» اولكر اولدوزو، دان اولدوزو ابدى شاعر
 باتمايپ اولدوزوموز اورك لردە ياشايىر
 شاعر ائل اوچون ياندى، او جىھەدە داياندى
 شاعرە اۆلوم يوخدور دئمە اۆلۇب آماندى
 دئمە اۆلۇبىدور «سەند» دىرىدىر ياشايىر او،
 يىنە دە ائل-اوپانين غم يوكون داشايىر او.
 نەقدىر كە، دنياوار «سەند» دە قالاچا قدىر
 سەند داغى ايلە شاعر قوشايا شىياچا قدىر
 ائل ايچىپىندە بىر سۆز وار دوشوندىرور او منى:-
 «نئىچە قىرە قويازلار ياردىدىندىن اۆلەنى»
 نئىچە قىرە قويدولار كۆرە سن شاعر سنى
 خلق اودونايانانى، يورد دىردىندىن اۆلەنى
 نئىچە قىيىدىن اى فللك كفن بورودون اونا
 اۆلوم ھىچ ياراشاردى خلقىن بۆيوك اوغلوئا

ای سهند!

ای سهند اۆلمگیوه اینانمیرام،
اینانارسام یانارام، ارییب قورسانارام.
گۆرکی، منی یانانمیرام
دون گنجه گورلی هۆ کورتیله ائشیتدیم، داغلار
اودلارین باغرینا باسمیش
چوخ اورکدن آغلار
او جاسسله بالادئیبین مهلهدی،
هریانی ناله سسی بورگه لهدی
وا سهندیم دییه اود یوردو بوتون تیتره پهرک
چیگننی چوخ برک آتدی
سرستییب بیرجه سوروشدوم کی، نهیر؟!
دئدی، یاندیم کی، سهندیم یاتدی
اولکریم ئنز باتدی
اینانا ییلمیرم آنجاق
بونه دهشت، بونه یاس؟!
اینانیم سؤندی چیراق؟!
صمدیم چون بوغولاندا، یئنه وار ایدی سهند،
یاس دوتوب شهرهامی کند
گۆرگلیر باشه نه لر
وای منه، وای ائلیمه،
وای بونه دهشتلی خبر
اینانا ییلمیرم آنجاق
اینانارسام یانارام

يانارام جيز تانارام
 ائليمه باخ كى، نىجه گوللر آچيب
 قره قيش، قورخو، قاچيب
 آي آمان صولمپاسان
 شعرلرين گول آچاچاق
 هر يتره عطرين ساچاچاق
 بونو بيل شعر يوين هر يارپاغى
 دوشمان بوغاچاق
 هر كيچيك مصره عى ديوان دوغاچاق
 من دئيرديم
 قوزى اود يوردو بؤيوك وورغونووار،
 بولودوم واردى سهنديم ائليمين وورغونودير.
 سنى يوردوندا ائلين بيرجه يانارداغ تانير
 چونكى ياندين ائلبوه، يورديوامين
 واي منبه، واي ائليمه گورنه آغير غملى خبر
 باشيما گلدى نه نلر

ح.م. (ساوالان) ۲۱ فروردين ۱۳۵۸

ستارخانين تفنگى

تيريزين قوينوندان چوخ ايگيد چيخيب ،
آنچاق اوچالماميش ستارخان كيمي .
تاريخين صفحەسەين ورقلە بير-بير ،
اوخى هر خطينى بير داستان كيمي .
اوندا آي دا واردېر ، اولدوزدا واردېر ،
سەنەسى نقشەلى آسمان كيمي .
بوخ ، دشمن دئەسەين : «اۋلوبدى سردار» ،
اونون كۆكسوندەكى اورەك ييزدە دېر .
ياناشى دورمورسا بوگون ييزىملە ،
اونون گۆتور دوگى تفنگ ييزدە دېر .

بالاش آذر اوغلى

تفسیر البیان ترکی

بیزه گلن یازیلار

مقاله‌ای همراه نامه‌ی زیر از حضرت آیت‌اله عبدالله مجتهدی مدرس حوزه علمیه قم رسیده که عیناً درج میشود. ضمن تشکر از علاقه و توجه ایشان باستحضار میرسانیم که در شماره‌های گذشته مجله وارلیق نیز از معاریف و معارف اسلامی بخصوص آنچه بقلم و زبان آذربایجانی بوده درج شده است بعنوان مثال میتوان از شرح حال و اشعار مرحوم مقدس اردبیلی و شمس تبریزی و مقاله‌ی تاثیر تمدن اسلام در پیدایش تمدن غرب نام برد. امیدواریم علاقه و توجه آیت اله مجتهدی بزبان و فرهنگ آذربایجان موجب توجه و علاقه‌ی بیشتر علمای آذربایجانی بمجله وارلیق گردد.

نامه و مقاله‌ای از حضرت آیت اله

عبدالله مجتهدی از قم

بسمه تعالی

هیئت تحریریه محترم مجله وارلیق

بعد از سلام امیدوارم از ادبیات اسلامی آذربایجان نیز در مجله یادی بفرمائید. اگر مطالعه دقیق شود ادبیات آذربایجان به شدت تحت تاثیر اسلام بوده و باید این ارثیه حفظ و تعمیم و بنسل آینده تحویل شود. ضمناً از کتب اسلامی که بزبان ترکی در ایران چاپ میشود در مجله‌تان یادی بکنید مثلاً تفسیر البیان مصمم مولی‌زاده شکوی و کنزالمصابد قمری گلزارحسینی از طرف علمای آذربایجان در قم افست شده است. اینک مختصری در باره تفسیر البیان نوشته و جهت چاپ در مجله محترم میفرستم.

والسلام علیکم ورحمة‌اله الاحقر عبدالله مجتهدی ۵۸/۱۱/۲۶

بسمه تعالی

تفسیر البیان ترکی یا کتاب البیان فی تفسیر القرآن، قرآن مجیدین آذربایجان تورک دلیینده ترجمه و تفسیری دیر. بو ترجمه مرحوم شیخ الاسلام محمدحسن مولی شکوی نین اثری دیر، و آذربایجانین گؤرکملی دینی و ادبی کتابلاریندان ساییلار. ایلک دفعه ۱۳۲۶ قمری ده قوزی (جنوبی) آذربایجاندا چاپ اولونموشدور. بو کتاب قرآن شریفی خلقین اؤز دلیینده یازیلاراق اوزاماندا دوزگون دینین و اسلامین یاییلماسینا آذربایجاندا بؤیوک کمک ائدیپ و ایراندا تورک دیلی دانیشان خلقین طرفیندن گنیش صورتده قارشیلشمیشدی. حتی مرحوم شهیدی دن روایتدیر که شیخ محمدخیایانی بو کتابین چاپینا مقدماتی فراهم ائتمیشدیر که شهادتی ایله بو مهم فریضه اسلامیه ده یاددان چیخدی، تا اینکه انقلاب اسلامیدن صورابو کتاب آذربایجان علماسینین طرفیندن قم شهرینده یثنی دن طبعه یئتیشدی، و تبریزده صابری کتابخانه سیندن یاییلدی.

بو کتاب هم ترجمه هم تفسیر دیر. تفسیرده معتبر تفسیرلر و فقه کتابلاری نین بعضی سی مثلاً: مجمع البیان، صافی، فخر رازی، قاضی بیضاوی، جلالین ابی السعود مورد استفاده قرار توتوب موجز لیقینا رغماً معتبر بیر تفسیر ساییلایلیر.

مترجم و مفسر بیر آیدین اولاراق قرآن شریفی عموم مسلمانلارا یئتیرمک ایچون اوزمانین مرتجع لرینین فکرینه رغماً، که قرانین تورک دلیینده ترجمه و تفسیرینی انحراف ییلیر دیلر، مصحف شریفی آذری تورکجه سینه چئوریب اؤزونه بوایشده یارویاورتاها یاراق حتی طبعی و تصحیح ده اونون اؤز طرفیندن انجام تاپدی. مرحوم مترجم و مفسرین غرضی بومهم ایشدن ائله که اؤز تفسیرین مقدمه سینده یازیر قرانی و اونون مفهومونی توده لر ایچینده یا یماقدیر: «دین قردش لرینین حضور ینه کمال عجز و انکسار نه عرض ائدیر که جمیع موعظه و نصیحتلرین اشرفی و قصه لرین افضللی کلام اله شریفدر. اما عرب لغتی ایله اولماغینا گؤره تورک قردش لر اوین ظاهر معنی سیننی درک ائتمکدن عاجز، اوندی یازیلان احکام دین واللهین باشقا فرمایشلرین مضمونیندن بیخبر درلر هر چند ظاهر آیه اوخونوراما معنی سی معلوم اولمور... بو سببه ایسته دیم هم دینلریمه خدمت ائتمک ایچون قرآن شریفی ترجمه ائدم اونوع مختصر و آسان عبادت لر ایله که جزئی سوادلی اولان مؤمن قردش لر آسانلیقیله فهم ائده لر.»

آیه لرین ترجمه سی ایکی دیرناق (» «) آراسیندا یازیلیب، و تفسیرلر ایکی دیرناق ائشیکینده یازیلیمیشدیر، نمونه:

سوره ابی لهب (۵) آیه در مکده نازل اولوب

بسم الله الرحمن الرحيم

۱- تبت يدا ابي لهب و تب. ۲- ما اغنى عنه ماله و ما كسب.

۳- سيصلى نارا ذات لهب. ۴- و امراته حماله الحطب.

۵- في جدها حبل من مسد.

بیرگون حضرت پیغمبر صفا داغینا چیخوب سسلندی یا صباحاه: عرب آراسیندا غریبه ایش اولان وقتده بو سوزی دئیردیلر و خلق جمع اولاردی حضرتین بو سوزونی ائشیدیب خلق جمع اولدیلر حضرت بیوردی که اگرمن سیزه دئیم که بو داغین دالینده دشمن وار آخشام یا صباح سیزه حمله ائده جکدیر آیامنیم سوزیمی ائشیدیب قبول ائدر سینیز یا نه دئدیلر بلی حضرت بیوردی من اللهین پیغمبری یم سیزی قورخوزورم اللهین عذابیله اگر اونا ایمان کتورمیه سینیز ابولهب دئدی (تبالک) ائله بیزی بو سوزدن اؤتری جمع ائدوبسن پس بو سوره نازل اولدی:

۱- «سینسین ابولهبین ایکی اللری» و خیردن اوزاق اولسون نتیجه که کسپلمیش شخصین نفعدن الی چیخار یا اینکه ابولهبین اللری قطع اولسون او زمانکه پیغمبری سنگسار ائدردی او حضرت خلقی الله طرفینه دعوت ائدن وقتده «و حال آنکه هلاک اولویدر» دنیا و آخرت نعمت لریندن الی چیخوب اما اؤزی بیلمیور. ۲- «اونین مانی و کسب ائدیگی دولتی» اللهین عذابنی «اوندن دفع ائتمدی». ۳- «تیزلیک ایله یتیشیر او اوده که شعله و زبانه صاحبی در». ۴- «و اونین عورتی» ام جمیل ابو سفیانین باجیسی «اودون گؤتورندر» تیکان و داشی گؤتوروب جمع ائدوب حضرتین یولینه تؤ کوردیکه اونین ایاغینا باتسون یا اینکه حضرتله خلق آراسینده ناملق ائدردی و عداوت او دینی یاندیراردی نتیجه نامی اودون داشیانه تشبیه ائدرلر. ۵- «اونین بو ینیندا خرما لیغیندان ایپ واردر» اودون داشیماغایا اینکه قیامتده بوینونه زنجیر اورولار یتیمیش ذراع اوزونلیغینده.

- (باير اميز مبارك) -

گندوب قيش موسمی بايرام يئتیشدی
يازین آیدین هواسی خوش نسیمی
کوکل ایستر گزه باغ و چمنده
دیریلدر انسانین روحون گزنده

اسر وعده یثلی باشلار یاغیشلار
اوچاندا دسته دسته گؤگده توشلار
طبیعت گؤسته رر بیر آیری سیما
دییه ر انسان، اویان غفلته یاتما!

بهارین عطرین آل سن ده جوانلاش،
آزادلیق فصلی، آزادلیق بهاری،
باخ، هریان گؤگ چمن الوان چیچکلر،
اورک شاد اول ثمر وئردی دپلکلر.

ائلیم، ایلر بوی شانون اوجالسون!
بو ملی بايرامیز اولسون مبارک!
ظفر تاپسین وطن-اؤلکم صاغ اولسون!
داماغوز چاغ، اوزوز دائم آغ اولسون!
حوت ۱۳۵۸ ضلامحسین آب نار

عالم قوجالیر

«قوجالیرکن کیشی عالم ده اونونلا قوجالیر»
کئچر عمری کیشینین دردغمی آرتیر اوجالیر.
دوشور الدن عصاسی بئل بوکولور قد اگیلیر
دویماییر دونیا مالیندان قوجا قورد تک آجالیر.
بودنی دونیا یا باخ یوخسول-و-وارلی طانیماز
خلقین عمرون توکه دیر چرخ فلک دن باج آلیر.
بو قوجا دونیانین اویما یاراماز ایشلرینه
صیندیریر جام جمی عاد و نموددان تاج آلیر.
هر یتره قویسان آیاق گؤزدی (گؤزدور) قولاخ، قاشدی قاپاق،
اؤلدورور هامینی. یارب عجب عالم قوجالیر!

سیدهدایت اله نور آذر

کتابچیلاردا

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش- بیرینجی جلد، یازان: دوکتور جواد هیئت نوروزبایرام عرفه سینده چاپدان چیخدی. بو کتاب اوخوجوی ایلک چاغلاردان عصریمیزین باشینا قدر ائلیمیزین بؤیوک شاعر و یازیچیلاری ایله تانیش ائدیر. کتاب بیر عمومی مقدمه ایله باشلاییر بیر ده تورکجه و فارسجا اولراق. دیلیمیزین تاریخینه قیصا بیر باخیش عنوانی آلتیندا ازوملی معلوماتی احتوا ائدیر. اثر ۱۹۰ صحیفه دیر و صون صحیفه سی الفبا صیراسی ایله چتین کلمه لرین ایضاح و معناسینا مخصوص دور.

(حیات فاجعه لریندن) آدلی بیر کتاب - یازان: گنجعلی صباحی، خبر آلدیغیمیزا گۆره بو حکایه لر مجموعه سی یاخیندا چاپدان چیخاقدیر. صباحی نی بیزیم اوخوجولار تانیلار و اونون اولکی حکایه لری «قارقال» گۆردوگی تقدیر و قبول لایق دیر.

کتابچیلاردا

«می خواهم ترکی آذربایجانى یاد بگیرم»

بورادا. گۆزوموزه ایلیشه ن بیر کیچیک درس کتابیندان سئوینجه بحث ائده جگیز. بیزیم ان چوخ محتاج اولدوغوموز نشریات دا بو قیلدن در. ظلمت دۆرینده بیزی الفباسیز و سوادسیز بیر اخانلار: بیزیم اۆز دیلمزده سوادسیز اولدوغوموزی باشیمیزا وورماق گستاخلیغینی دا چکیمه دن گۆستردیلر. باش وظیفه میزدیلمیزی تئز و گۆزل اؤگرنمک، بیر-بیریمیزله بو دیلده یازماقدیر (بو ایسل تهریکلرینیزی آنا دیلینده یازماغی هئچ دوشوندونوزمی؟). دیلمیزده یازماق و اوخوماق بعضی لری ایچون گننه چتین گلیرسه

موجود درس كتاب لاريندان فايدالانماقدا يوباننامالى يىق. اؤگر نهمه لى يىك، اؤگر نهمه لى يىك، اؤگر نهمه لى يىك... باهانا تايقماق داگنت-گنده داهاچتين لشير. هله ايندى تازا بير كتاب داكؤمه گه گلدى: «مى خواهم تركى آذربايجانى ياد بگيرم» يا خود «آذرى توركجه سى ئوگر نيرم» (بىزىم رسم الخطه ايله: آذرى توركجه اؤگر نيرم). بو كتاب اؤزونه خاص مه تودلاوچ

۱- تاليف آقاي عباس اشراقى، چاپ اول، انتشارات شمس و تبريز، بايزىم ۵۸ قيمت ۱۰۰ ريال ۹۳ صحيفه.

بۇلگوده توركجه ميزى على الخصوص ياشليلار ايچون- سرعتله اؤگر نهمه لى يىك. بيرينجى قسمتده چوخ لسوملى توركجه كلمه لر ۹۰ تصوير و صحيفه لر ين آلتينداكى فارسجا ترجمه لر ين يارديمى ايله تفهيم انديليلر.

بو قسمتين قالان طرفيندن اوخوجى ۱۸ درسده (۱۶-نجى درسدن ۳۳-نجى درس قدر) گؤزل بير اسلوبلا يازيلميش پارچالارلا قارشيلاشير. كتابين ايكنجى بۇلگوسونده مكاله لر واردير. اوچونجى و صون قسمتده ايسه ييغجام و آنلاشير بير ديل بيلگيسى (دستور زبان) اجمالى گتيريلميشدير.

كتابين خصوصيتلريندن بيرى، (عرب و فارسجا) «دخيل» كلمه لرى تلفظ انديليگى كيمي يازماسى در:

كتاب (درس ۱۱)، ثوريا (درس ۱۲)، حمام، هاوا، كاغيد (درس ۱۴)، مهربان (درس ۱۵)، باخچا (درس ۱۸)، موسايقه (درس ۲۰)، اوفوق (درس ۲۷)، پيقمير، صاحب، ظولم، خالق (درس ۳۲)، صيفر (صفحه ۴۶)، كيرا (صفحه ۴۷)، رسيت (صفحه ۴۹)، ساعات، باهار (صحيفه ۵۲)، سالام (صحيفه ۹۱) كيمي.

لكن «غرور» و «طغيان» (درس ۳۲) «غورور» و «طوغيان» شكلينه گيرمه ميشدر. بىزىم بوباره ده تعقيب اننديگيميز اصول داها معتدل دير؛ نئجه كه مثلا كتاب، دگيل «كتاب»، مهربان، دگيل «مهربان» يازديغيميز حالدا «ساعات»، «هاوا»، «باهار» و «گول» ي قبول انديريك؛ بونا مقابل «موسايقه» و «پيقمير» هئچ عادت ائتمه ديگيمز شكيللر دير.

آذرى توركجه كلمه لر ين يازيليشيندا ادا دقتى چكن بير پارا نقطه لروار. بعضى سؤزلرين مختلف شكيللرده گلديگيني گؤروروك.

مثلا: قاشديق-دويديم-(درس ۱۸) و قاجماق-دويدن-(صحيفه ۶۳ ده). و يا خود ايچين-براي-(درس: ۱۹) و اوچون-براي-(صحيفه ۶۶ دا). صحيفه ۴۴ ده «چوق ساق اولوز-اولونوز» و صحيفه ۴۹ دا «چوخ ساغ اولون» يازيلميشدير؛ «چوخ» و «ساغ» كلمه لرى ترجيح انديلمه ليدر؛ البته عنعنه و تاريخى سببلرى و بعضى املا قاعدالارينا گؤره «ساغ» دا يازيلا بيلير.

اروپائى دخيل كلمه لر ايسه بير نئجه سؤزدن عبارتدير:

دؤكتور (درس ۱۹) هوتئل (صحيفه ۴۷) و ييليط (صحيفه ۴۹).
 ايلك كلمه حقينده ايكي املاء شكلي ممكندر: عربلرين يازديغي كيمي «دكتور» و يا
 خود عرب خطي رايح اولدوغى آذربايجاندا، قديملرده كي جاري قاعده اوزره «دوقتور».
 «دكتر» شكلينه ياخينليغي اوزوندن، «دكتور» دن ديليميزه
 اويغون املاسي «دوكتور» مناسب گورونورسده قديم املاء شكلينين ده لهينده دليللر
 موجود دور.

«بيليت» ين ايسه، «ط» حرفينين اكثر آ قالين مصوتلرله گلديگيندن، «بيليط» شكلينه
 ترجيحي وار. اوروياسي كلمه لر ين كسره لر ينين فتحه كيمي معامله گورمه سي اسكيدن قبول
 انديلميش بير قاعده در، بونا گوره فرانسز جادا «ه» نين ده تلفظه ايديلمه ديگي جهته تور كچه ده
 «اوتل» يازيليردي، كلمه نين عربجه شكلي «اوتيل» دير؛ بو آرادا بيز «هوتئل» املاسي
 مرجع گورمكده بيك.

مؤلف، آذري تور كچه سؤزلرين صونوندا كي «د» لري رايح تلفظه تابع اولاراق «ت»
 يازماقدادر: سوت (درس ۱۶)، موسايقه ني اوتموشدو (درس ۲۰)، بولوتسوز گنجه (درس
 ۲۹)، آرموت (صحيفه ۵۰). ايندي شمال آذربايجاندا فونه تيك الفبا ايشله ديلمه سينه
 رغماً بوجور كلمه لر ين اصل شكيللري ترجيح انديلير.

سود، بولود، آرمود. البته تور كچه ده توتولان يول بونون تام عكسينه دير. بونوع
 كلمه لري تك و مستقل حاللريندا «سرت» صامتله يازيرلار و آنجاق تعريف حاليندا اولار ي
 «يوموشاق» صامتله گؤستير لر.

بیر نئچه کيچیک نقطه به ده اشارت ائتمک لازيمدير: «بیر قاش قارپيز» ين (صحيفه
 ۵۱)، ادبي ديلده «بهر قاق قارپيز»، «قوهون» دن (صحيفه ۵۰)، «قوون» يا خود
 «قاوون»، «آغشام» ين (صحيفه ۵۲)، «آخشام»، «سنده نين» «۵۵» بورادا «هم» معنا سيندا
 (درس ۱۶) «سن ده»، «نؤير نيرم» (کتابين آديندا) و «اؤيره نيرم» ين (درس ۲۲ ده)،
 «اؤگره نيرم»، «آلن» ين (صحيفه ۴۸) «آلين»، «چييين» ين (صحيفه ۴۸) «چيگين» ۲،

۲- بورادا «گ» يثرينه «ی» يازيلماسيندا اصرار وارسا، اولماسا، آسان اوخونماسي
 ايچون «چی يين» شكلي داها اويغون اولار.

يازيلماسي داها مقبولدور. بورادا (صحيفه ۶۵ ده كئچن) «يانقين» ين دا «يانغين» شكلي
 داها ياخشيدير.

حرفلرين اتصالي (ياپيشماسي) باره ده بوني ذكر ائتمكده فايد اوار: تور كچه ده
 شكيلچيلر (اكر يا پسوندلر) ين دال-دالگلمه سي، ديلين ايجايدير؛ بونا گوره اوخوناقلي
 اولماسي ايچون حرفلري-بخصوص اوزونجا كلمه لر ده-آيريرماغييمر مناسب اولار.

مثلا: گلمك، گتمميشم (صحيفه ۸۸)، گتملييم، گتمليسن، گتملييك، گتمليستير

(صحيفه ۷۶)، كۆرممىش آدام (صحيفه ۹۰) يىرىنە، سىرايلىدە: كىلمەسك، كىتمەمىشم، كىتمەلىم، كىتمەلىس، كىتمەلىيىك، كىتمەلىسىنىز، كۆرمەمىش آدام شىكىللىرى داھا آساندىر. آقاي عباس اشراقى نىن بو ئىرى اوستونىدە، اهمىت و دىكەرىنە نظر آمفصلا دوردوق. مۇلف، ئىرىنى بۇ يوك بىر نۇقلا حاضر لامىشىدىر.

كىچىك كىچىك پارچالار، تازە دىل اۇگرە نىلرىن باشا دوشە جىكلىرى قدر سادە اولمالارىنا رىغما كۆزل، آھنگىلى و دوىغولودور. مىثلا ۲۷ - نىجى درس اوخوجوىيا بىر شىرانىطباعىنى وئىرى؛ و دىنيزدە آچىلان سىحرىن جاذب بىر تابلو سونى كۆزلر اۇنونه سىرىر. بۇ كىتاب خلىقىمىزە و دىبلىمىزى سئونلرە كۆزل بىر نوروز ھدىيەسى دىر.

ح-ن

آقاي عباس مەھيارىن ، يازدىغى (تورقانىلى عاشىق عباس) آدىندا و آقاي رحىم جادنىكونون يازدىغى (قلىبى مىن سىسى) آدىلى بىر منظوم مىقالە اردىبەشت صابى مىزدا چىخا جاقدر.

«تبریز» شعرینده کنچن بعضی سؤزلرین معناسی

صحیفه ۳ مصرع ۱۴ ده سوسلنمیش-بزه نمیش			
۱۶ ده اؤگونهرك-افتخار اندهرك	«	«	
۱۶ ده سؤی کنمیش-تکیه وئر میش	«	«	
۱۸ ده کؤگسوم-سینه م	«	«	
۳۰ ده پارلادی-پاریلدادی	«	۵ «	
۵۴ ده تهلكه-خطر	«	«	
۵۹ ده یوکسلدی-اوجالدی	«	«	
۶۵ ده زنگین-وارلی غنی	«	۵ «	
۷۱ ده کتابلیق-کتابخانه	«	«	
۸۰ ده اینجی-مروارید	«	«	
۸۷ ده اولو-بؤیوک عظمتلی	«	«	
۸۹ ده بیلک-علم	«	«	
۸۹ ده استون-اعلی	«	«	
۹۴ ده یورومه سی-یوروشی	«	۷ «	
۹۵ ده سورگون-تبعید	«	«	
۱۳۲ ده آرتیق یتتەر-آرتیق کافیدیر	«	۸ «	
۱۶۹ عصریمیزین عرفه سینده-عصریمیزدن بیر آزاباق	»	۹ «	
۱۷۱ ده صیغماز-یئرلشمه یین	«	«	
۱۷۹ ده ساردی-ساریدی دولادی	«	«	
۱۸۵ ده اوغر وندا-یولوندا خاطرینه	«	۱۰ «	
حریطه-نقشه.	«	۱۱ «	

توجه

- ۱- خواستاران اشتراك می توانند مبلغ آونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هر يك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنها بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی-شماره ۱۷ - تهران) ارسال فرمایند.
- ۲- شماره های گذشته مجله وارلق را وهمچنین مجموعه شماره های سال اول رایه صورت يك جلد کتاب می توانید از کتابفروشی های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

